

סדר התפילות א' - תמלול

סיכום השיעור

סדר התפילות פון רמב"ם — סיכום פון שיעור

הקדמה כללית צום סדר התפילות

מהות פון סדר התפילות אינערהאלב משנה תורה

דער רמב"ם האט אין זיין הקדמה צו משנה תורה געזאגט אז א איד דארף נאר א תורה שבכתב און דעם רמב"ם, און ער דארף נישט קיין שום אנדערע ספר.

פשוט: ספר אהבה באהאנדלט מצוות שבכל יום. די עיקר הלכות תפילה שטייען שוין אין די צווייטע סדר פון ספר אהבה. דער סדר התפילות איז אן עקסטערע סדר וואו דער רמב"ם שרייבט אויס די לענגערע נוסחאות וואס מען דאוונט בפועל, אן א באזונדער נאמען "הלכות".

חידושים:

1. **סדר התפילות אלס סידור אינערהאלב משנה תורה:** דער רמב"ם האט געמיינט ממש ערליך אז מיט א תורה שבכתב און משנה תורה האט א איד אלעס וואס ער דארף — אפילו א סידור. משנה תורה איז כביכול "א גרויסער סידור" וואו די רוב איז תורה שבעל פה און די מיעוט איז נוסח התפילה (פארקערט פון א רעגולערע סידור).

2. **היסטארישער קאנטעקסט — סידורים פון די גאונים:** דער רמב"ם איז דער "יורש און משלים" פון דער טראדיציע פון די גאונים וואס האבן געמאכט סידורים — סדר רב עמרם גאון, סדר רב סעדיה גאון. יענע סידורים האבן אויך אנטהאלטן הלכות (הלכות תפילה, הלכות יום טוב, שבת), נישט נאר נוסח. דער רמב"ם האט מסתמא גענומען די אלטע סידורים און געשריבן זיין סיכום. (מחזור ויטרי איז אויך אזוי געבויט, אבער שוין פון זמן הראשונים, געבויט אויף סדר רב עמרם).

3. **אפילו היינטיגע סידורים האבן געקאווערט מער ווי נאר תפילה —** ס'איז געווען סידורים מיט חתונה דינים, חופה וקידושין, סדר הברית, פדיון הבן. דער רמב"ם'ס ספר קאווערט אויך כל התורה כולה.

4. **דער קעפל "סדר תפילות" האט נישט דער רמב"ם אליין געשריבן —** ס'איז צוגעלייגט געווארן (ר' יוסף האט געמאכט די קעפלעך). נאך ספר אהבה הייבט זיך גלייך אן "נהגו".

חקירה: צי דער רמב"ם'ס נוסח איז א פסק אדער בלויז א רעקארד

חידוש (בשם רב גבאי): ס'איז דא אן אלטע חקירה: צי דער רמב"ם האט פשוט אראפגעשריבן דעם נוסח וואס מ'האט געזאגט אין זיין בית המדרש (ווייל ער האט געוואלט א פולשטענדיגע ספר), אדער ס'איז א **הכרעה** — א פסק הרמב"ם אז דאס איז די ריכטיגע נוסח. דער רב גבאי ברענגט ראיות אז דער רמב"ם'ס נוסח איז **נישט** געבויט אויף קיין איין באשטימטע עקזיסטירנדע נוסח, נאר אנטהאלט אסאך פון דעם רמב"ם'ס אייגענע הכרעות.

נפקא מינה למעשה: דער בריסקער רב און אנדערע וואס האבן אסאך רמב"ם געלערנט, האבן ליב געהאט צו זאגן נוסח הרמב"ם. אויב דער רמב"ם'ס נוסח איז בלויז זיין לאקאלע ספרדישע מנהג, האט אן אשכנזי קיין שייכות דערצו. אבער אויב ס'איז א פסק, איז דא א פתחון פה פאר יעדן וואס נעמט ערנסט פסקי הרמב"ם.

וואס געהערט צו "תפילה" אין סדר התפילות

חידוש: ס'איז שווער צו זאגן אז אלעס וואס שטייט אין סדר התפילות איז בכלל פון דער מצוה פון תפילה. ס'איז דא פארשידענע קאטעגאריעס: לערנען א שטיקל תורה נאך ברכת התורה, זאגן פסוקים ווי "הודו לה" אדער קריעת ים סוף וואס חז"ל האבן אנגעזאגט זייער חשיבות. די אלע זאכן

שטאמען פון דעם כללות'דיגן ענין פון שבח והודאה. אלעס האט א שייכות מיט תפילה בציבור — ווי מ'קומט אין בית המדרש.

מעטאדע פון לערנען סדר התפילות

מ'גייט **נישט** לערנען פירוש המילות ווארט ביי ווארט (וואס איז "כמים שאין להם סוף" ווייל ס'איז דא על פי פרד"ס א געוואלדיגער אוצר), אבער מ'גייט **יא** מסביר זיין די סדר — פארוואס קומט אריין יעדע שטיקל, וואס איז דער ענין (תפילה, בקשה, לימוד תורה, וכו').

סדר התפילות בשחר — אנהויב: פרשת צו, ברכת כהנים, און לערנען פאר'ן דאווענען

דער אנהייב פון סדר התפילות

דער רמב"ם: "נהגו העם לקרות בכל יום בשחר, אחר שקורין פרשת צו את בני ישראל... וברכת כהנים..."

פשוט: דער רמב"ם הייבט אן דעם סדר התפילות פון דעם פונקט וואו מ'קומט אין בית המדרש. ער האט שוין פריער (הלכות תפילה פרק ז) געזאגט אז נאך ברכת התורה לערנט מען גלייך פרשת צו און ברכת כהנים (מסמיך ברכה לדבר). יעצט גייט ער ווייטער — וואס טוט מען פון דארטן און ווייטער.

חידושים:

1. **דער רמב"ם הייבט נישט אן פון אינדערפרי אינדערהיים:** ברכות ווי אשר יצר, אלקי נשמה שטייען **נישט** דא, ווייל זיי שטייען שוין אין הלכות ברכות / הלכות תפילה. לויט'ן רמב"ם מאכט מען יעדע ברכה ביים צייט (אינדערהיים), נישט אין בית המדרש. דערהיים האט מען ניטאמאל געדארפט א סידור — א מענטש האט נישט קיין סידור אין בעט, לעבן די שכי, לעבן די מרחץ. די ברכות דארף א מענטש געדענקען בעל פה.

2. **סדר התפילות הייבט אן ביים בית המדרש:** דער סדר התפילות איז בעצם דער סדר פון ווי מ'קומט אין בית המדרש — דארט איז געווארן דער פלאץ פאר א סידור.

3. **דער רמב"ם חזר'ט נישט איבער הלכות וואס ער האט שוין געבראכט אנדערשוואו:** למשל, אשר יצר שטייט דא, אבער אלקי נשמה שטייט נישט, ווייל ס'איז שוין געשטאנען אין הלכות ברכות נאך תפילה.

ברכות התורה — אין בית המדרש אדער אינדערהיים?

חידוש: עס ווערט געפרעגט: מאכט דער רמב"ם ברכות התורה אין בית המדרש? לכאורה, ווען דער רמב"ם זאגט "השכים לקרוא" — איינער וואס לערנט אין דערהיים — מאכט ער אויך ברכות התורה. אבער דער פשוט הגמרא איז אז אויב איינער גייט גלייך אינדערפרי אין בית המדרש, דארף ער נישט מאכן ברכות התורה, ווייל ער גייט דאך זאגן ברכת אהבה רבה, וואס איז א סארט ברכות התורה. די גאנצע ברכות התורה איז לכאורה נאר פאר דעם וואס שטייט אויף פארטאגס צו לערנען.

דער רמב"ם'ס חידוש: פון דעם רמב"ם איז משמע אז ס'איז שוין אזוי ווי א תקנה אז מ'לערנט אביסל פאר'ן דאווענען, און דערפאר דארף מען מאכן ברכות התורה, און גלייך נאכדעם זאגן אביסל תורה. אלע זאכן וואס ער ברענגט ווייטער (פרשת צו, ר' זירא, תנא דבי אליהו) זענען א המשך פון דעם — א חוב צו לערנען אביסל מער פאר'ן דאווענען.

פארוואס דארף מען א מינימום לערנען? פאר איינער וואס לערנט סיי ווי סיי, פארוואס דארף מען בכלל זאגן פרשת עולת תמיד אלס מינימום? צוויי טעמים: (א) א תקנה קעגן ביטול — חז"ל האבן מורא געהאט אז ער וועט אפשר ווערן בטל מן הלימוד, דערפאר האבן זיי תקנה געווען א מינימום. (ב) מקיים זיין "אין עומדין להתפלל אלא מתוך דברי תורה, מתוך הלכה פסוקה"

משה מיינט עס אלס א שיינע עצה טובה, א מינימום, נישט א שיעור. אבער גמילות חסדים קען מען נישט קוואנטיפייען. מ'קען נישט זאגן "איך האב שוין מיין חסד געענדיגט" — מ'מוז עס אנקוקן לפי המצב, לפי האדם. דער משל: איינער וואס זאגט "גיי ארויס פון מיין קאר" צו א היטשהייקער אינמיטן וועג ווייל ער האט "שוין געענדיגט זיין חסד" — דאס איז נישט קיין חסד.

מימרא פון ר' זירא

"אמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל — יושבות עליה שבעה נקיים."

פשט: ר' זירא'ס מימרא סימפליפיצירט א זייער קאמפליצירטע הלכה (זבה, נדה, טויזנטער פרטי הלכות) אין איין קלארע כלל: ז' נקיים.

חידושים:

1. **פארוואס שטייט דאס דא?** אין גמרא זאגט אביי: וואס איז א דוגמא פון "הלכה פסוקה" (וואס מ'דארף לערנען פאר'ן דאווענען)? די מימרא פון ר' זירא. ווייל דאס איז א מימרא וואס מאכט סימפליפייד א זייער קאמפליצירטע הלכה — אנשטאט צו רעכענען זבה, נדה, מיט טויזנטער פרטים, איז דא איין קלארע כלל: ז' נקיים, קענסט גיין דאווענען.

2. **"הלכה פסוקה" מיינט פראקטיש:** ווי ווייניגער מ'גייט לאמדעווען, אלץ מער פראקטיש. דאס איז א פראקטישע הלכה וואס די מערסטע בנות ישראל קענען נוצן.

תנא דבי אליהו — "כל השונה הלכות"

"כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן עולם הבא, שנאמר הליכות עולם לו, אל תקרי הליכות אלא הלכות."

חידושים:

1. **עס שטייט נישט "בכל יום":** דער לשון איז "כל השונה הלכות" סתם, נישט "בכל יום". איינער וואס לערנט הלכות גייט אין עולם הבא.

2. **דאס איז א שבח אויף דעם וואס מ'האט יעצט געלערנט:** דאס איז אזוי ווי אן אגדה וואס איז א שבח אויף דעם הלכה פסוקה וואס מ'האט יעצט געלערנט. מיט דעם הלכה גייט מען אין עולם הבא.

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר וכל בניך תלמידי ה' ורב שלום בניך — אל תקרי בניך אלא בוניך."

חידושים:

1. **דאס נעמט אריין ביידע פריערדיגע מעמדות:** עולם הבא (פון "כל השונה הלכות") און שלום בעולם הזה. דער שונה הלכות האט עולם הבא, און דער תלמיד חכם האט אויך שלום בעולם. אזוי ווי די משנה "אלו דברים" האט געלערנט ביידע: פירות בעולם הזה און קרן לעולם הבא.

2. **"בניך" מיינט "בוניך":** "תלמידי ה'" מיינט מלשון הבנה (פארשטאנד), אבער אויך מלשון בנין (בנין עולם).

3. **חילוק צווישן שונה הלכות און תלמיד חכם:** א שונה הלכות איז נישט דאס זעלבע ווי א תלמיד חכם. אין הלכות הספד שטייט "אפילו א שונה הלכות" — דאס מיינט איינער וואס לערנט משניות, וואס איז א נידריגערע מדרגה ווי א תלמיד חכם וואס לערנט גמרא. א שונה הלכות (משניות) גייט שנעל אין עולם הבא, אבער א תלמיד חכם ברענגט אויך שלום. ווייל ברענגען שלום איז א גרעסערע עבודה — עולם הבא קענסטו זיין א קליינער אינדיווידואל, אבער צו מאכן שלום אין דער גאנצער וועלט דארף מען זיין א תלמיד חכם.

— מיט דעם לערנען פאר'ן דאווענען איז מען מתקן דעם מינימום אז יעדער איינער זאל לערנען אביסל פאר'ן דאווענען.

פרשת צו, ברכת כהנים

חידושים:

1. **פרשת צו** — פאסט ווייל תפילות כנגד קרבנות, און דא רעדט מען פון די קרבנות.

2. **ברכת כהנים** — ס'איז א געוואלדיגע זאך אז דער אייבערשטער בענטשט אידן דורך די כהנים, ס'איז א יסוד, און ס'פאסט זייער גוט אריין אין דעם סדר.

"קורין משנה זו" — אלו דברים שאין להם שיעור

דער באגריף "משנה"

דער רמב"ם שרייבט "קורין משנה זו"

חידוש: עס ווערט מעורר געווען א ספק: די ערשטע זאך וואס שטייט איז טאקע א משנה ("אלו דברים"), אבער נאכדעם גייט ער אן מיט "אמר ר' זירא" און "לעולם יהא אדם" וואס זענען נישט משניות. דאס ווארט "משנה" קען מיינען "נוסח" (ווי דער רמב"ם שרייבט אנהייב הלכות תפילה) ואין משנה לתפילה זו מן התורה" — וואו "משנה" מיינט נוסח).

ראיה אז "משנה" איז נישט דווקא: אין פרק ו' (קנין) שטייט "שנו חכמים בלשון המשנה" וואס איז אייגנטלעך א ברייתא וואס איז אריינגעגאנגען אין די משנה. דער מהרצ"א זאגט אז דער סוף פון יעדע פון די זעקס סדרים ענדיגט זיך מיט א זאך וואס איז נישט א משנה: סוף עוקצין — ר' שמעון בן לוי (אן אמורא, א מאמר אין סנהדרין); סוף בכורים — די ברייתא פון אנדרוגינוס. **מסקנא:** "משנה" מיינט נישט דווקא א משנה אין טעכנישן זין, נאר א זאך וואס ווערט געלערנט, מלשון שינון — עפעס וואס איז געשריבן שוין און מ'קען גרינג משנן זיין.

תוכן פון דער משנה "אלו דברים שאין להם שיעור"

פשט: די משנה רעכנט אויס מצוות וואס האבן נישט קיין שיעור (פאה, ביכורים, ראיון, גמילות חסדים), און דברים וואס אדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא (כיבוד אב ואם, גמילות חסדים, הבאת שלום בין אדם לחבירו, ותלמוד תורה כנגד כולם).

חידושים:

1. **גמילות חסדים vs צדקה:** גמילות חסדים מיינט דווקא בגופו, נישט צדקה, ווייל צדקה האט יא א שיעור (מעשר כספים וכדומה), אבער גמילות חסדים בגופו האט נישט קיין שיעור.

2. **"אוכל פירותיהן בעולם הזה":** דער רמב"ם אין פירוש המשניות מסביר: ס'ברענגט בענעפיטס אויף די וועלט ווייל ס'איז תיקון העולם (בעולם הזה), און אויך קבלת עול מלכות שמים (עולם הבא, חיי נצח). ביידע אספעקטן: תיקון החברה און חיי עולם.

3. **"ותלמוד תורה כנגד כולם":** תלמוד תורה איז דער כלל וואס ברענגט סיי בעולם הזה סיי בעולם הבא. ווי דער רמב"ם זאגט: ווער ס'האט חכמה האט חיי נצח, און ווער ס'האט נישט קיין חכמה פילט דעם חסרון אויך אין דער וועלט.

4. **די משנה איז "מה טוב":** מ'קען זאגן אז די משנה איז אזוי ווי "מה טוב" — פאר'ן דאווענען פרעגט מען "וואס איז גוט?" און די משנה ענטפערט. עס ווערט דערמאנט א רב וואס האט געשריבן א בוך וועגן "the Jewish view of happiness" און ער מיינט אז די משנה מסביר די אידישע דרך צו א גוטע לעבן.

5. **ר' משה פיינשטיין'ס שיטה פון מעשר פון צייט:** ר' משה פיינשטיין זאגט אז א איד זאל מאכן מעשר פון זיין צייט (פאר חסד). **קשיא:** דאס שטייט לכאורה אקעגן די משנה פון "אלו דברים שאין להם שיעור" — גמילות חסדים" — חז"ל האבן דווקא נישט געמאכט קיין שיעור! **תירוץ:** ר'

דער נוסח פאר קריאת שמע — "העולמים יודעים" / "אמונים מחיינו"

מקור הנוסח

דער רמב"ם ברענגט א נוסח וואס מ'זאגט פאר קריאת שמע, וואס כולל "אמונים מחיינו" און "אבל אנחנו בני בריתך".

חידושים:

- דער שבועי אלקוט ברענגט בשם רבינו אברהם בן בנימין אז די גאנצע נוסח שטאמט פון תנא דבי אליהו רבה. דאס איז נישט א שטאנדארטע ברכה נאר א ספעציעלע תקנה.

- דער רמב"ם'ס נוסח זאגט מען נאר "בסתר" (בשטילערהייט), נישט אזוי ווי ביי אונז וואו מ'זאגט עס "בגילוי". דער טעם דערפאר: אבא אליהו (אליהו הנביא) האט געמאכט די תקנה פאר א "דור של שמד" — עס איז געווען א גזירה אז מ'קען נישט ליינען קריאת שמע ברבים אין בית המדרש, האט מען געזאגט "זאת רחמי שמים בסתר" — מ'זאל זאגן די נוסח אין שטילערהייט. עס איז אלזא א ריפליעסמענט-נוסח — א תפילה קצרה אנשטאט קריאת שמע וברכותיה ווען מ'האט נישט געקענט זאגן די פולע נוסח.

- פראקטישע נפקא מינה פאר היינט: אויב א איד איז באזארגט וועגן אנטיסעמיטיזם און שווערע צייטן, זאל ער זיך פאקוסירן אויף דעם תפילה — עס איז שוין צוגעגרייט א תפילה פאר אזא מצב.

תוכן און מבנה פון דער נוסח

די נוסח הייבט זיך אן מיט צובראכנקייט ("כל הגיבורים כאין נגדך") און גייט איבער צו חיזוק ("אבל אנחנו בני בריתך").

חידושים:

1. ר' נחמ'ל'ס טייטש: א איד דארף זיך ערשט קליין האלטן, נאכדעם דארף ער זיך מחזק זיין — ער קען נישט בלייבן קליין. דערפאר איז דער סדר: ערשט "אמונים מחיינו" (מ'קלאפט זיך אראפ — אונזער גבורה, חכמה, בינה איז אלעס גארנישט קעגן הקב"ה), נאכדעם "אבל אנחנו בני בריתך" (מיר זענען דאך אידן מיט זכות אבות).

2. פארגלייך מיט תניא: אזוי ווי דער תניא רעדט ווי שלעכט א מענטש דארף זיך אליין זאגן וואס ער איז, אבער נאך אלעם — ווי קען א מענטש ליב האבן א איד וואס איז א רשע? דורך דעם אז מ'דערקענט ווי נידעריג די חלקים זענען וואס טויגן נישט, אבער דערנאך קומט ארויס דער נשמה — "אבל אנחנו בני בריתך".

3. ביי דעם רמב"ם שטייט נישט "לבד הנשמה הטהורה": דאס שטימט מיט דעם "דור השמד" פשט — דער איד האט נישט געלערנט און געדאוונט א גאנצן טאג, ער קען נישט רעדן וועגן אלע זכותים, ער מוז זיין מודה על האמת. ער קען נאר רעדן וועגן זיין צעבראכנקייט, אבער דאך — מיר זענען אידן.

4. "בני בריתך" — ברית של אברהם אבינו און ברית אבות. "בני אברהם אוהבך" — מיינט די עקידה. "זרע יצחק יחידך שנעקד על גבי המזבח" — א קורצע נוסח פון עקידה. "ישורון" — לשון פון "שור", מלכות. אפילו ווען מיר זענען צובראכן, זענען מיר א לאקי פאלק, דארף מען דאנקען דעם אייבערשטן.

5. ביי דעם רמב"ם קומט נישט "ואהבת" נאך שמע ישראל: אדער האט דער איד עס שוין געזאגט פריער ביי ברכות, אדער ער גייט עס זאגן באלד מיט די ברכות. אין א דור השמד האט מען נישט קיין צייט פאר די גאנצע קריאת שמע, מ'זאגט נאר דעם ערשטן פסוק וואס איז דער עיקר.

6. "אשרנו שאנו משכימים ומעריבים" — מ'דאנקט דעם אייבערשטן אז מיר האבן זוכה געווען צו זאגן קריאת שמע צופרי און ביינאכט.

דער שטיקל וועגן אחדות ה' ונצחיות

ביי דעם רמב"ם שטייט צוויי מאל "שמע ישראל" — איינמאל אין דער הויפט-נוסח, און איינמאל אין א קליינע פיוט וואס ענדיגט מיט קידוש השם.

חידושים:

1. דער פיוט רעדט וועגן אחדותו יתברך און קדמותו יתברך — יסודות: "אתה קודם שנברא העולם ואתה אחר שנברא העולם", "אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא", "אתה ראשון ואתה אחרון". עס איז א שטארקע פאקוס אויף נצחיות — אסאך "אתה"ס (נוכח-פארם).

2. "מקדש את שמך ברבים" — שטימט זייער גוט פאר א דורות השמד מצב, צו זיין א קידוש השם. "ושאלתו תענה" — א בקשה אז די אידן זאלן ארויסקומען פון דער נידריגער מצב.

3. דער "דור השמד" פשט: די וועלט טוישט זיך כסדר, אבער דער אייבערשטער טוישט זיך נישט. ווי דער חתם סופר זאגט: "די אלטע טאטע ווערט נישט אלט". די אידן זענען דער עם וואס זאגט "שמע ישראל" — אז דער אייבערשטער טוישט זיך נישט. ממילא האפן זיי ער זאל נאכקומען מיט א גוטע ישועה.

4. "אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם" — דער פסוק "מאור כשדים" האט צוויי פשטים לויט חז"ל: אדער "אור כשדים" איז דער נאמען פונעם פלאץ, אדער לויט דעם מדרש איז "אור" דער פייער (אברהם'ס נסיון אין כבשן האש). דער סוף — "שמו אברהם", ער איז זוכה געווען צום נייעם נאמען.

5. "ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד" — רעדט וועגן מלכות נצח: עבר, הווה, ועתיד.

ביי אונז vs. ביי דעם רמב"ם

ביי אונז זאגט מען נישט דעם רמב"ם'ס נוסח. אנשטאט דעם זאגן מיר ברכות השחר אין דעם פלאץ (וואס דער רמב"ם האט געזאגט מ'זאל נישט זאגן אין שול). מיר זאגן אויך נישט קיין קדושה דא — דער רמב"ם ברענגט נישט קיין קדושה צווישן. ביי אונז זאגן מיר ענליכע פסוקים ("אתה הוא ה' לבדך") אבער מיט אנדערע פסוקים, שפעטער ביי "ברוך ד'".

פסוקי דזמרה — הלכות תפילה פרק ז'

דער רמב"ם'ס שיטה וועגן פסוקי דזמרה

"שבח חכמים הראשונים שהיו קורין זמירות מספר תהלים" — פון "תהלה לדוד" (אשרי) ביז סוף תהלים ("הללויה כל הנשמה תהלל י-ה"). פארדעם און נאכדעם זאגט מען פסוקים. חכמים האבן מתקן געווען א ברכה לפנייה — "ברוך שאמר", און א ברכה לאחרייה — "ישתבח".

פשט: דער רמב"ם (הלכות תפילה פרק ז') זאגט אז פסוקי דזמרה איז א שבח (לויב), נישט א חיוב. דער עיקר איז די תהלים — פון "תהלה לדוד" ביז סוף ספר תהלים.

חידושים:

1. דער רמב"ם זאגט נישט אז פסוקי דזמרה איז א חיוב — ס'איז א "שבח חכמים", א גוטע זאך. דער ב"ח האט אבער געזאגט אז ס'איז א חיוב. פשוט איז עס נישט קיין חיוב.

2. די סטרוקטור פון פסוקי דזמרה לויט'ן רמב"ם:

- פסוקים לפני די זמירות (ביי אונז: "יהי כבוד" וכדומה)

- ברכה לפנייה: "ברוך שאמר"

- די זמירות עצמן: "תהלה לדוד" ביז סוף תהלים

- ברכה לאחרייה: "ישתבח"

- פסוקים נאך די זמירות (ביי אונז: "ויברך דוד" וכדומה)

3. נאך א לעוועל: ביי נוסח ספרד זאגט מען שוין "הודו" פאר "ברוך שאמר" — דאס איז נאך א שיכט פון שבח פאר די ברכות.

4. שירת הים: לויט'ן רמב"ם זאגט מען שירת הים נאך ישתבח, אבער ביי אונז זאגט מען עס פאר ישתבח.

- **אנהייב:** כבוד ה' אויף דער וועלט — דער אויפגאנג פון דער זון אלס דעמאנסטראציע ("מזרח שמש עד מבוא מהולל שם ה'").

- **נצחיות פון דעם באשעפער:** "זכר רחמיו", "מחשבותיו לדור ודור" — דער אייבערשטער'ס פלענער שטייען אייביג.

- **"ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד":** דאס איז בעצם דריי באזונדערע פסוקים צוזאמגעשטעלט: "ויאמרו בגוים ה' מלך", "ה' ימלוך לעולם ועד", און "ה' מלך" — מ'ברענגט אויך די גאנצע פסוקים.

- **הפרת עצת גוים:** "ה' הפיר עצת גוים", "עצת ה' לעולם תעמוד" — דער אייבערשטער'ס עצה בלייבט, אנדערע ווערן בטל.

- **בחירת ישראל:** "כי בחר ה' בציון", "כי יעקב בחר לו י-ה", "כי לא יטוש ה' עמו".

- **דער שליסל-חידוש:** דער זעלבער באשעפער וואס האט באשאפן די וועלט און זיי שטייט אייביג — דער זעלבער באשעפער האט בחר געווען אין ציון און אין יעקב, און דאס וועט אויך שטיין אייביג און קיינמאל נישט בטל ווערן.

- **תשובה אויף חטא:** "והוא רחום יכפר עון ולא ישחית" — אפילו אז אידן זינדיגן, דער אייבערשטער איז מוחל, "הרבה להשיב אפו".

- **סיום מיט בקשה:** "ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו".

אשרי און תהלה לדוד

דער רמב"ם זאגט מ'זאגט "תהלה לדוד ארוממך אלקי המלך" עד סוף ספר תהלים.

חידושים:

1. **"אשרי" איז נישט א מזמור:** "אשרי יושבי ביתך" איז נישט א באזונדער מזמור — עס איז א ליקוט פון צוויי פסוקים וואס מ'זאגט פאר "תהלה לדוד". דער רמב"ם לייגט אריין "אשרי" אלס איינע פון די פסוקים פאר תהלה לדוד, נישט אלס א באזונדערע יחידה. אסאך מענטשן מיינען אז ס'איז דא א מזמור וואס הייסט "אשרי" — דאס איז נישט ריכטיג.

2. **"תהלים" אן א ה':** דער רמב"ם שרייבט "תהלים" (אן א ה'), ווייל געוויינטלעך מיינט "תהלים" דאס ווארט "תהלה" — ווי "תהלה לדוד".

3. **וואו דער בעל תפילה זאל ענדיגן:** לויט'ן רמב"ם'ס סדר וואלט דער בעל תפילה געדארפט ענדיגן ביי "אשמרה דרכי מחטוא בלשוני" (דער סוף פון די פסוקים פאר תהלה לדוד), נישט וואו מ'ענדיגט היינט.

ויברך דוד — פסוקים פון דברי הימים א' כ"ט

דער רמב"ם'ס נוסח כולל פסוקים פון דברי הימים: "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל... ברוך אתה ה' אלקי ישראל אבינו מעולם ועד עולם... לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד... ואתה מושל בכל... ועתה אלקינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך."

פשט: נאך תהלים ווערן צוגעלייגט פסוקים פון דברי הימים וואס דוד המלך האט געזאגט — א שבח אויף גדלות ה', זיין ממלכה, כח, גבורה, עושר, כבוד, און הודאה.

חידושים:

1. **דער לעצטער פסוק "ויברך שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה" שטאמט פון נחמיה, נישט פון דוד.** פארוואס ברענגט מען א פסוק וואס איז נישט פון דוד אינעם אפשניט וואס הייסט "תפילת דוד"? ווייל מען וויל ענדיגן מיט דעם געדאנק אז דער אייבערשטער איז "מרומם על כל ברכה ותהלה" — ער איז גרעסער פון אלע שבחים וואס מ'האט געזאגט, און דאס איז דווקא נישט פון דוד אפילו, וואס אונטערשטרייכט דעם פונקט.

2. **"ועתה אלקינו" —** ביז "ומהללים לשם תפארתך" איז נאך פון דברי הימים; דער סוף "ויברך שם כבודך..." איז פון נחמיה.

5. **צי דאס איז תפילה אדער תלמוד תורה:** ווען מ'זאגט דעם חלק "פון פארן" (פאר שמונה עשרה), דארף מען מכוון זיין **אויך צום מצוות תלמוד תורה**, נישט נאר מצוות תפילה. דער רמב"ם'ס סדר כולל "קורא פרקים והלכות משנה וברייתות" — "איזהו מקומן" און אנדערע קרבנות — אלץ בעצם לימוד התורה, א המשך פון ברכות התורה.

ברכת ברוך שאמר — נוסח הרמב"ם

"ברכה ראשונה שאומרים אותה לפני פסוקי דזמרה, זהו נוסחה: ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא..." מיט פארשידענע שבחים, און ענדיגט "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, המלך המפואר והמהולל בפי עמו... מלך מהולל בתשבחות."

פשט: די ברכה לפני פסוקי דזמרה. דער רמב"ם'ס נוסח איז קירצער ווי אונזער נוסח (ביי אונז איז דא 13 מאל "ברוך" לויט דעם סדר האריז"ל).

חידושים:

1. **סטרוקטור פון ברוך שאמר:** ברוך שאמר האט אן אומגעוויינטלעכע סטרוקטור — עס איז א רעגולערע ברכה (הייבט זיך אן "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם" און ענדיגט "ברוך אתה ה'"), אבער עס האט א לאנגע "פתחה" פאר דער ברכה גופא, וואו מ'זאגט אסאך מאל "ברוך" איידער מ'קומט צום עיקר פון דער ברכה. מ'ווייסט נישט פון נאך א ברכה מיט אזא סטרוקטור.

2. **דער ענין פון שמות נרדפים אין תפילה:** אויף דעם וואס עס שטייט "נודך ונשבחך ונפארך ונרוממך ונמליכך" — כאטש יעדע ווארט האט א באזונדער טייטש, איז דער עיקר טעם פארוואס מ'זאגט אזויפיל ווערטער נישט ווייל יעדע ווארט האט א פרעציזע אנדערע מיינונג, נאר **דער עצם ריבוי פון סינאנימען איז אליין דער יופי און דער חיות פון דער פיוט.** אז מ'גייט צו שטארק אנאליזירן "וואס איז דער חילוק פון נשבחך און נפארך" — פארלירט מען דעם געשמאק פון דער תפילה.

3. **"יחד" vs "יחיד":** דער רמב"ם'ס נוסח זאגט "יחד" (צוזאמען), וואס מיינט אז אלע אידן צוזאמען אין ציבור זאגן דעם שבח. ביי אונז איז דער נוסח "יחד קל עולמים" — א באזונדערער נוסח.

4. **"ברוך מביא רפואה ומביא אורה":** דאס איז א ברכה אויף דער צופרידיקער זון — דער אויפגאנג פון דער זון אינדערפרי, וואס פארבינדט זיך מיט דער שפעטערדיקער ברכה "יוצר אור" אין ברכות קריאת שמע.

פסוקים לפני און נאך פסוקי דזמרה

פשט: דער רמב"ם האט א נוסח וואו מ'זאגט פסוקים פאר ברוך שאמר און נאך ישתבח. ביי אונז זאגט מען הודו פאר ברוך שאמר (נוסח ספרד), און שיר המעלות נאך ישתבח (לויט מנהגים).

חידוש: דער רמב"ם'ס סידור איז אסאך קירצער ווי אונזער — ביי אונז איז דא עקידה, קרבנות, "איזהו מקומן", הודו, "למה תאמר יעקב" וכו'. ביי דעם רמב"ם פעלן די אלע.

דער ליקוט פסוקים נאך ברוך שאמר (פאר תהלה לדוד)

דער רמב"ם ברענגט א ליקוט פסוקים: "יהי כבוד ה' לעולם", "יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם", "ממזרח שמש עד מבוא מהולל שם ה'" — אלע פון תהלים, פלוס פסוקים פון ישעיה און משלי.

חידושים:

1. **פארוואס פסוקים פון ישעיה און משלי? תהלים אליינס איז שוין א ליקוט** — נישט אלעס אין תהלים האט דוד אליין געשריבן (עשרה זקנים האבן מחבר געווען), סאו דער מושג פון א ליקוט פון פארשידענע מקורות איז נישט פרעמד.

2. **דער סדר און לאגיק פון די פסוקים — א דעטאלירטע אנאליז:**

שיר המעלות — אלעס לויט מנהג המקום.

חידושים:

1. **יום כיפור ווי שבת:** יום כיפור האט דינים ווי שבת, דערפאר זאגט מען אויך "מזמור שיר ליום השבת". אבער ס'ווערט געפרעגט: וואס האט "מזמור שיר ליום השבת" ממש צו טאן מיט יום כיפור? ס'איז דאך נישט שבת ממש.

2. **שאלה וועגן יום טוב:** אונז זאגן "מזמור שיר ליום השבת" יעדן יום טוב — אבער יום טוב איז דאך נישט שבת. פארוואס זאגט מען עס? דער רמב"ם דערמאנט נאר שבת און יום כיפור.

3. **הלל הגדול vs. הלל המצרי:** "הלל המצרי" איז דער רעגולערער הלל פון ראש חודש. "הלל הגדול" איז "הודו לה' כי לעולם חסדו" — דאס איז וואס דער רמב"ם מיינט דא.

4. **אונזער מנהג:** מיר זאגן שבת: "מזמור שיר ליום השבת" פאר ברוך שאמר, הלל הגדול נאך פאר דעם, שיר המעלות נאך ברוך שאמר. מיר האבן אויך צוגעלייגט "אדיר יקר" — א שיינער פיוט, אבער דאס איז פון חכמי אשכנז, אסאך שפעטער.

5. **"הכל כמנהגם":** דער רמב"ם'ס כלל איז אז אלע דאזיגע צוגאבן זענען לויט מנהג — ס'איז נישט קיין פעסטע חוב, נאר יעדער מקום לויט זיין מנהג.

א שטארקע קשיא — שבת: מקצר אדער מאריך?

חידוש: אין חז"ל זעען מיר אז שבת איז מען מקצר אין נוסח התפילה (שמונה עשרה איז קורצער ווייל מ'ויל נישט בעטן שאלת צרכים). אבער אין פסוקי דזמרה לייגט מען צו — דאס איז א סתירה!

תירושים:

- דער קיצור פון שמונה עשרה איז נאר ווייל מ'זאל נישט בעטן צרכי הגוף — נישט א כללי'דיגער ענין פון קיצור. אדרבה, קריאת התורה איז שבת סאך לענגער, מיט הפטורה, מיט מוסף — שבת דאווענען איז בכלל נישט קורצער.

- דער רמב"ם האט געזאגט אז שמונה עשרה איז געמאכט געווארן פאר "לשון עלג" — מענטשן וואס קענען נישט גוט דאווענען. פאר זיי האט מען געמענדעזשט א קורצע נוסח. אבער פסוקי דזמרה (און נשמת) רעדט פון אן איד וואס קען דאווענען — דאס איז א גאנץ אנדער קאטעגאריע.

נשמת כל חי — דער נוסח פון רמב"ם

"נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלקינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלכנו תמיד מן העולם ועד העולם."

פשט: נשמת איז א לאנגע שבת וואס רעדט וועגן: (1) אלע באשעפענישן דאנקען דעם אייבערשטן; (2) דער אייבערשטער איז נצחי און יחיד; (3) ער איז גואל ומושיע אין אלע צייטן; (4) ער גיט פרנסה און דואגט פאר אלע בריות; (5) אפילו מיט אלע אברים און כוחות וואלט מען נישט געקענט גענוג דאנקען; (6) הודאה אויף ניסים סיי פאר כלל ישראל (פון מצרים) סיי פאר יעדן איינציגן מענטש.

חידושים:

1. **"מלך מהולל בשבחות"** — דאס איז שוין געזאגט געווארן אין ברוך שאמר, וואס ווייזט א פאראלעל צווישן ברוך שאמר און נשמת.

2. **דער נוסח פון "אילו פינו מלא שירה כי"** — ווערט פארגליכן מיט דער ברכה ווען ס'קומט אסאך רעגן (ברכת הגשמים). ביידע האבן דעם זעלבן סטרוקטור: מיר וואלטן געדארפט דאנקען מיט א שפע דאנק, אבער מיר האבן נישט גענוג ווערטער.

3. **"אברים שחלקת בי"** — ווערט פארבונדן מיט ר' יצחק'ס זאגן אז דער גוף איז צוטיילט אין חלקים. **חידוש:** די נשמה איז נישט מפולג — די נשמה איז דאס וואס מאכט דעם מענטש פאר איין זאך, בעת די אברים זענען יעדע

3. אונזער נוסח איז מער מרחיב — מיר זאגן אויך **"אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברה"**, וואס איז אויך פון נחמיה. דער רמב"ם'ס נוסח איז אביסל קורצער.

4. **"ברוך ה' לעולם אמן ואמן"** — יעדע זאך אין תפילה האט אסאך אנהייבס און אסאך סיומים — "פון דא לערנט מען זיך אז מ'דארף מאכן אסאך מאל א סיום."

ברכת ישתבח

"ישתבח שמך לעד מלכנו המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ" — מיט פופצן לשונות פון שבת.

פשט: ישתבח איז די חותם-ברכה נאך פסוקי דזמרה, וואס רעכנט אויס פופצן לשונות פון שבת.

חידושים:

1. עס ווערט אויסגערעכנט: שיר, שבת, גדלות, מלכות, נצח, נצחיות, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", "מלך גדול בתשבחות" — ער איז גרעסער אויף די תשבחות (פאראלעל צו "מרומם על כל ברכה ותהלה"), "אדון כל המעשים" — א שטארקערע לשון, "בורא שיעור הזמרה" — וואס ווערט באצייכנט אלס עפעס פון קבלה/חסידות, "חי וקיים" — דער אייבערשטער וואס לעבט אייביג.

2. **פון דעם פונקט און ווייטער זעט מען ווייניגער באטאונג אויף נצחיות** — דאס איז א שטארקע אבסערוואציע וועגן דער סטרוקטור פון דאווענען.

שירת הים / שירת האזינו — מנהג המקום

דער רמב"ם זאגט: "מקורא השירה עד סופה, כמנהג המקום" — אויב ס'איז דא א מנהג צו זאגן שירה, זאל מען עס זאגן.

פשט: דער רמב"ם דערמאנט דעם מנהג צו זאגן שירת הים (אדער שירת האזינו) אין פסוקי דזמרה, אבער עס איז תלוי אין מנהג המקום.

חידושים:

1. דער רמב"ם דערמאנט ביידע שירות — שירת הים און שירת האזינו. ווען ער זאגט "שירה" סתם, איז נישט קלאר וועלכע שירה ער מיינט — עס ווענדט זיך לויט מנהג המקום.

2. א וויכטיגע באמערקונג וועגן דער רמב"ם'ס מעטאדע: עס איז זייער שוין ווי שטארק דער רמב"ם רעכנט זיך מיט אנדערע קהילות'ס מנהגים. ער האט מסתמא געוואלט אז יעדע קהילה וואס לערנט זיין ספר זאל פילן אז מ'רעדט צו זיי — אפילו ווען זייער מנהג איז אנדערש פון זיינעם. דאס איז א "געוואלדיגע זאך".

3. **לעוועלס פון חוב:** דער רמב"ם פארשטייט אז ס'איז דא א גאנצע רייע לעוועלס — זאכן וואס זענען כמעט א הלכה, זאכן וואס זענען תקנת חכמים (ווי דער גאנצער נוסח), און זאכן וואס זענען ממש א מנהג וואס מ'טוט אין שול. מ'דארף בעסער פארשטיין וועלכע זאכן זענען ממש א מנהג און וועלכע זענען תלוי במנהג המקום.

הוספות פון שבת — כללי'ע הקדמה

מזמור שיר ליום השבת און אנדערע הוספות

דער רמב"ם'ס ווערטער: "נוהגין לקרוא מזמור שיר ליום השבת כל המזמור קודם פסוקי דזמרה, בשבת וביום הכיפורים. ויש מקומות שנוהגים לקרות הלל הגדול... ויש מקומות שנוהגים לקרות שיר המעלות... הכל כמנהגם."

פשט: שבת (און יום כיפור) זאגט מען "מזמור שיר ליום השבת" פאר פסוקי דזמרה. עס זענען דא מנהגים צו זאגן הלל הגדול ("הודו לה'") און

צווישן אלע אידן (במקהלות רבות) וואס זענען מחויב צו לויבן, און זיי זענען **מוציא** די רבבות, ווייל דאס איז א חוב פון יעדן יצור.

דער רמב"ם'ס שיטה: דער רמב"ם ברענגט נישט אלע שטיקלעך וואס מיר האבן היינט אין נשמת — ספעציפיש "שבת עניים", "יד מלך / המלך" מיט "רוהב עצמות" — ווייל זיין נוסח האט עס נישט געהאט. דאס ווייזט אז אסאך זאכן וואס מיר האבן היינט זענען שפעטערדיגע צוגאבן — פיוטים וואס מען האט מרחיב געווען איבער דער אריגינעלער סטרוקטור.

[דיגרעסיע — "שבת עניים" און "יד מלך":] "שבת עניים" איז א פירוש אויף דעם פסוק "מציל עני מחזק ממנו". "יד מלך" זעט אויס ווי א פיוט, ענליך צו "און רוח לך, יד מלך, ימין מלך" פון יוצר אור, און איז מעגליך געבויט אויף דער ערשטער ברכה פון שמונה עשרה — "האל הגדול הגיבור והנורא".

דער גאנצער אויפבוי פון נשמת ביז ישתבח: מ'הייבט אן מיט **תהילה לדוד** (כמעט ווי ברוך שאמר), מגייט דורך שירת דוד בן ישי, און מ'קומט צוריק צו "ישתבח שמך לעד מלכנו האל הגדול והקדוש". דאס איז דער סוף פון דעם ענין.

[דיגרעסיע — היסטארישע שאלה וועגן בעל תפילה:] ס'איז זייער מעגליך אז אין פריערדיגע צייטן, ווען ס'איז נישט געווען סידורים אזוי פארשפרייט, האט דער בעל תפילה נישט אלעמאל געדארפט אזא לאנגע תפילה — מעגליך האט איינער הויך געזאגט עפעס קירצערס, און דאס האט אויסגענוג געווען.

כללי דיגע הערה וועגן דער סטרוקטור פון דעם רמב"ם

דער רמב"ם אליין האט נישט אויפגעטיילט אין "פרקים" — דער וואס האט שפעטער געמאכט דעם סדר האט עס אזוי אויפגעטיילט. דאס איז מער ווייניגער דער סוף פון דעם ערשטן פרק פון דעם ענין.

זאך באזונדער. אבער די אברים זענען אויך חלק פון "רוח ונשמה" — זיי זענען א חלק פון מיר.

4. **"כל עצמותי תאמרנה"** — דער פסוק מיינט אז נישט דער מענטש אליין זאגט, נאר די **עצם פון א מענטש, די יצירה פון א מענטשלעכן באשעפעניש** שרייט ארויס "ה' מי כמוך". אבער דער מענטש זאגט: איך זאג עס מיט אלע מיינע ביינער.

5. **סטרוקטור פון נשמת:** ערשט רעדט מען ווי אלע אברים זענען משבח (מיט זייער מויל אדער מיט זייער פעולה) — דאס איז אויף דעם פסוק "כל עצמותי תאמרנה". דערנאך גייט מען איבער צו ווי אלע מענטשן זענען משבח — "רננו צדיקים בה", וואו "בפי ישרים" איז ווי א פירוש אויף "רננו צדיקים".

"רננו צדיקים" — דער קשר צו "כל עצמותי"

חידוש — דער קשר פון "כל עצמותי" צו "רננו צדיקים": די פיר שורות פון "רננו צדיקים", "פצחו ברכ", "ובשפת ישרים תתקדש" זענען א פירוש אויף דעם פסוק "רננו צדיקים בה". דער פשט איז: נאכדעם וואס מען האט אויסגערעכנט ווי אלע אברים לויבן דעם אייבערשטן (כל עצמותי תאמרנה), קומט מען צו דער פראגע — ווער גיבט דאס טאקע ארויס מיט דעת און מיט'ן מויל? דאס זענען די צדיקים, די כלל ישראל, "במקהלות רבבות". דאס הייסט: די אברים זענען משבח מיט דעם וואס זיי **זענען**, אבער די צדיקים זענען די וואס **ארטיקולירן** עס.

חידוש — פירוש "במקהלות רבבות" און "בקרוב קדושים": "מקהלות רבבות" זענען **דיזעלבע** ווי די חסידים, צדיקים, קדושים, ישרים — נישט א באזונדערע גרופע. "בקרוב קדושים תתהלל" מיינט אז די ישרים און צדיקים **שטייען צווישן** די קדושים און זיי זענען מהלל. דאס ווארט "קרוב" דא מיינט **צווישן** (ווי "בקרוב"), נישט ווי "כל קרבי" וואס מיינט אינערלעכע אברים. די בעלי תפילה — די וואס ווייסן וויאזוי צו לויבן — שטייען

תמלול מלא

סדר התפילות — הקדמה ומהות הסדר

הקדמה כללית

Speaker 1:

מורי ורבתי, מיר לערנען היינט רמב"ם, סדר התפילות. ברוך השם, ליל שישי איז געווען א גרויסע סדר התפילות אין בארא פארק לכבוד די סיום פון ספר אהבה, וואס למעשה האבן מיר שוין געענדיגט. יעצט קומט נאר די המשך פון סדר התפילות. און ס'קומט אויך מארגן - היינט, דאס גייט ארויפגיין מאנטאג מיט'ן שיעור - און מארגן דינסטאג קומט אויך די סיום פון אונזער גרויסע קאמפיין וואס מיר מאכן צו קענען אויסהאלטן אונזער בית המדרש וואו מיר לערנען דעם שיעור רמב"ם, און אזוי אויך אנדערע אנדערע שיעורים. אבער אלע שיעורים זענען כולל אין דעם שיעור, ווייל דער שיעור איז דאך כל התורה כולה, סא ממילא זענען אלע שיעורים בעצם א פרט אין דעם שיעור.

און מיר זענען זייער דאנקבאר פאר די אלע תומכים און נדיבים, ר' יואל ווערצבערגער וואס מעטשט פאר אונז אלעס, און בכלל וואס שטעלט צו זייער אסאך זאכן פאר'ן עולם און פאר אונזער בית המדרש, און פאר יעדער איינער וואס האט ארויסגעהאלפן, וואס העלפט ווייטער ארויס מיט רעיון און מיט געבן און מיט רעדן מיט מענטשן. און דער אויבערשטער זאל העלפן מיר זאלן אנקומען צו אונזער גאול אין די נעקסטע פאר שעה, די נעקסטע פאר טעג, און מיר זאלן יעדן איינעם דאנקבאר זיין. זיי זאלן האבן א ברכה מן השמים ומן הארץ פאר אלעס וואס זיי העלפן. שוין.

און ר' יואל הושע גייט אויך א ברכה. זייער גוט.

מהות סדר התפילות אינערהאלב ספר אהבה

סאו, יעצט גייען מיר לערנען סדר התפילות. און מ'דארף מאכן א שטיקל הקדמה אזא וואס זאל זיין מסביר וואס דאס איז דער חלק און וואס מ'גייט טון דערמיט.

ספר אהבה זענען די מצוות שבכל יום, וויאזוי א מענטש זאל געדענקען דעם אייבערשטן און האבן ליב דעם אייבערשטן דורך א גאנצע צייט אים דערמאנען. אזויווי דער רמב"ם האט געענדיגט הלכות ברכות, **בכל יום וכל עת שאוכלים ושותים מרבים ומודים להקב"ה**. איז, די עיקר הלכות תפילה האט שוין דער רמב"ם געשריבן אין די צווייטע סדר אין ספר אהבה. יעצט גייט דער רמב"ם אויסשמועסן דאס סדר התפילות. דארטן האט דער רמב"ם קורצע ברכות וואס דער רמב"ם האט אריינגעלייגט אדער אין תפילה אדער אין ברכה, אבער דא זענען לענגערע וואס מ'דאווענט עקשול, האט דער רמב"ם געמאכט פון דעם אן עקסטערע סדר, ער האט נישט געגעבן א נאמען הלכות, דאס איז סדר התפילות. דאס הייסט דער רמב"ם'ס פסק אין וויאזוי מען דאוונט, וויאזוי דער מנהג איז לפי הרמב"ם.

סדר התפילות אלס סידור אינערהאלב משנה תורה

אינטערעסאנט אנצומערקן אז אין די הקדמה פון די רמב"ם, וואו דער רמב"ם איז מסביר געווען די הקדמה צו ספר משנה תורה, אז די תכלית פון די ספר משנה תורה איז צוזאמזאמלען אלע מצוות פון תורה שבעל פה. דאס הייסט, ער איז מסביר אז א גאנצע תורה שבכתב מיט די תוספות פון אלע מצוות פון תורה שבכתב מיט די תוספות פון די תורה שבעל פה, דאס הייסט די מצוות דרבנן, די גזירות ותקנות וויאזוי צו טון אלע מצוות. און דארטן זאגט דער רמב"ם אז עס איז אויסגעקומען אז א איד דארף אין זיין ספרים שאפע ער דארף האבן א תורה שבכתב, און נאכדעם קען ער גיין צו א

טענה'ט, דער רב גבאי, ער האט ראיות אז דער רמב"ם'ס נוסח איז נישט געבויט אויף קיין שום נוסח. ס'איז געבויט אויף עפעס, אבער ס'איז אסאך דער רמב"ם'ס אייגענע הכרעות.

לויט דעם, למשל, איך געדענק, דער בריסקער רב, איך ווייס, מענטשן האבן געלערנט אסאך רמב"ם, האבן זיי ליב געהאט צו זאגן אסאך זאכן די נוסח הרמב"ם, אויך די נוסח התפילה. און געוויסע זאכן איז נישט קיין טענה, ווייל דער רמב"ם איז געווען א ספרדי, ער דאוונט נוסח ספרד, איז וואס האט אן אשכנזי מיט נוסח הרמב"ם? אבער אויב מ'פארשטייט אז דער רמב"ם איז א פסק, פארשטייט איינער וואס נעמט ערנסט פסקי הרמב"ם, איז יא דא פתחון פה צו זאגן אז...

וואס געהערט צו "תפילה" אין סדר התפילות

ס'איז אויך אינטערעסאנט אז ס'איז שווער צו זאגן אז אלעס וואס גייט אריין אונטער די קאטעגאריע פון סדר התפילה איז בכלל פון די מצוה פון תפילה. יא? ווייל די אלע ענינים פון... און ס'איז דא אן ענין פון לערנען אביסל תורה נאך ברכת התורה, איז דא אן עקסטרעע ענין פון געוויסע פסוקים וואס שטייט אין חז"ל די חשיבות פון זאגן 'הודו להשם', אדער די חשיבות פון 'קריעת ים סוף'. די אלע זאכן איז אלץ מצד עצם זאך פון שבת והודאה וואס דער רמב"ם האט געזאגט אז ס'איז א מצוה, ס'איז דא לשונות אין חומש וואס ס'קען אונז העלפן, דאס איז פארקומען, און דאס איז משבץ געווארן אלס א לשון צו העלפן, ס'איז מלקט געווארן געוויסע פרקים אין די תורה.

אבער ס'איז אינטערעסאנט אז די ברכות למשל איז צעטיילט אין 'בכל יום'. די אלע זאכן וואס מ'האט אויפגעהויבן דעם קאפ, דער רמב"ם האט אויפגעהויבן דעם קאפ מאכן עפעס אן אנדערע מין דעזיין, אז אינדערהיים זאגט מען דע... ס'איז אינטערעסאנט אז אלעס האט א שייכות מיט די תפילה בצייבור, אזוי ווי מ'קומט אין בית המדרש מ'זאגט די אלע זאכן, ס'איז אלעס דארט. אוקעי, לאמיר רעדן וועגן דעם אין א סעקונדע ווען מ'וועט לערנען די עקטשוועל סדר.

מעטאדע פון לערנען סדר התפילות

אונז דארפן נאר מקדים זיין איין הקדמה וואס אונז האבן נאר געשמעסט וויאזוי מ'גייט לערנען 'סדר התפילה'. יא, ווייל אוודאי צו לערנען די עיקר תפילה איז א גרויסע לימוד צו פארשטיין פירוש המילות פון יעדע זאך, וואס איז די היסטאריע פון יעדער נוסח, וויאזוי אונז פירן זיך וכדומה, און נו, וואס גייט מען טון וועגן דעם?

וואס מ'האט געזאגט אזוי, דער עולם האט נישט תמיד געהאלטן אז ס'איז דא א געוויסע מחלוקת, ס'איז דא א ספר 'אהבה', ס'תלוי מיין איך אין יענע מחלוקת. אונז האבן געשמעסט צי מ'דארף לערנען ביים יום פירוש המילות, דאס הייסט צי מ'קען למשל לערנען זאכן וועגן די נשמה פון די נוסח וואס אונז זאגן 'אלוקי נשמה', אדער ס'איז לאו דווקא דער עיקר פלאץ וואו מ'דארף לערנען אזעלכע זאכן, און ס'איז דער פלאץ וואו ס'באלאנגט למשל אדער ווי דער רמב"ם, אדער ווי דער ארי הקדוש, איך ווייס וואס מ'זאל מסביר זיין די נשמה.

א באקאנטע מחלוקת. יעצט ווערט די מחלוקת נוגע למעשה, ווייל דאס איז דאס דאווענען דא. ס'קען מען הערן א מהלך מ'זאל ממש נאר לערנען פירוש המילות, אבער ס'איז כמים שאין להם סוף, ווייל ס'איז דא על פי פרד"ס, ס'איז דא א געוואלדיגער אוצר, מ'קען פון דעם פארלערנען א סך. און בעוד היד נטויה, ר' יצחק, אונז האבן אנגעשמעסט אז אויב דא זענען אונזערע מקשיבים וואס ווילן טאקע איך אדער ר' יצחק אדער בעזה"י א שיעור אין פירוש המילות, זענען מיר אפן פאר ביזנעס. אידן ווילן הערן און זיי זענען גרייט צו לערנען. אבער יעצט גייען מיר מאכן מער אזא גוטע פשרה האבן מיר געשמעסט. מ'גייט נישט פארלערנען פירוש המילות, אבער מ'גייט יא מסביר זיין די סדר, פארוואס קומט אריין דאס שטיקל, אדער וואס איז די ענין, דאס שטיקל איז א תפילה, א בקשה, אן ענין פון לערנען א שטיקל תורה. בערך אזוי, מ'איז יא פארלערנען און זאגן אויף יעדע שטיקל עפעס וואס דאס שטיקל איז, מ'איז נישט לערנען ווארט ביי ווארט פירוש המילות.

רמב"ם, לכל הפחות יוצא זיין. מיט'ן רמב"ם אליין האט ער אנגענומען אז ספר משנה תורה גייט דעקן אלע וויכטיגע זאכן פון תורה שבעל פה, און ער דארף נישט קיין שום אנדערע ספר.

איז, ווי מיר האבן שוין געטראכט, אדער איך ווייס נישט, איך האב עס געהערט פון ר' יצחק אדער ר' יחיאל, איך ווייס נישט ווער, אז אפילו די סידור, ער האט געמיינט ממש ערליך אזוי, אז... זאל זיין ממש א מינימאליסטיק, דו האסט א תורה שבכתב און די רמב"ם, האסטו אפילו די סידור.

היסטארישער קאנטעקסט – סידורים פון די גאונים

מ'קען אפילו צולייגן צו דעם אביסל, ס'איז נישט דירעקט אזוי, איך מיין אז ס'איז פשט, מ'קען אפילו צולייגן, ווייל אזוי ווי... וואס זענען געווען די ערשטע הלכה ספרים, אזוי ווי א סדר פאר א איד, וויאזוי... די ספרים וואס מ'האט געשריבן? דער רמב"ם האט אביסל גערעדט וועגן דעם אין זיין הקדמה, אז נאך די תלמוד איז געווען געוויסע גאונים וואס האבן געמאכט הלכות פסוקות. איינע פון די גרויסע קאטעגאריעס פון ספרים וואס די גאונים האבן אנגעהויבן צו שרייבן איז א סידור. אונז ווייסן סדר רב עמרם גאון, רב סעדיה גאון, אפשר איז געווען נאך וואס אונז ווייסן נישט, זיי האבן געמאכט סידורים. און יענע סידורים, כמעט אלע פון זיי, זענען אויך הלכות, נישט נאר א נוסח. ס'שטייט הלכות תפילה, און אפילו הלכות יום טוב, שבת. מ'קוקט אין סדר רב עמרם, סדר רב סעדיה, זעט מען אסאך הלכות.

Speaker 2

מחזור ויטרי איז אויך אזוי?

Speaker 1

אה, יא. מחזור ויטרי איז אבער שוין שפעטער, פון די זמן הראשונים. באט יא, ס'איז געבויט אויף סדר רב עמרם. סאו יא.

סאו דער רמב"ם, וואס ער איז אזוי אין א געוויסע זין די יורש און די משלים פון דעם סדר פון... מאכן ספרים וואס זענען ניצליך פאר אידן, האט ער גענומען מסתמא די אלטע סידורים און געשריבן זיין סיכום וויאזוי ס'קומט אויס די סידור.

דער אמת איז אז די סידורים, אפילו היינט, ס'איז געווען סידורים וואס האבן טאקע געקאווערט אלעס וואס א איד דארף וויסן. אין די סידור איז געווען געדרוקט א ספר "למען תאור", בעסיקלי חסנו דין, און אין די סידור שטייט די חופה ויקידושיין, ס'שטייט סדר הברית און פדיון הבן. ס'איז א סידור, איז סא דער רמב"ם'ס ספר איז אויך בעסיקלי געקאווערט כל התורה כולה, קאווערט אויך אלעס וואס דארף שטיין אין די סידור.

מ'קען זאגן פארקערט, אז משנה תורה איז א גרויסער סידור, נישט אזוי ווי א סידור וואס שטייט נאר וועגן שבת, ס'שטייט וועגן אלעס. אדער א סידור וואס די רוב איז די תורה שבעל פה, און די מיעוט איז די נוסח התפילה, ווערעסעס די אנדערע איז די רוב איז די נוסח התפילה.

חקירה: צי דער רמב"ם'ס נוסח איז א פסק אדער בלויז א רעקארד

ס'איז דא אויך אן אינטערעסאנטע חקירה וואס מ'קען טראכטן. איך האב געזען א מאמר, ס'איז דא א איד, גבאי הייסט ער, איך געדענק נישט זיין ערשטע נאמען, ער שרייבט מאמרים אויף די היסטאריע פון נוסח התפילה. און ס'איז דא א חקירה, ס'איז אן אלטע חקירה אין פשט אין רמב"ם, צו ווען דער רמב"ם מאכט זיין נוסח התפילה, זעסטו דער רמב"ם הייבט אן, אין געוויסע זאכן שטייט "נהגו", געוויסע זאכן צייכנט ער צו וואס איז די הלכה. סא איז די פשט אז דער רמב"ם האט פשוט אראפגעשריבן די נוסח וואס מ'האט געזאגט אין זיין בית המדרש, און אזויווי דו זאגסט, ער האט געוואלט ס'זאל זיין א פול ספר, האט ער אריינגעשריבן דאס אויכעט? אדער די פשט איז ניין, ס'איז דא א הכרעה, ס'איז א פסק הרמב"ם אז דאס איז די ריכטיגע נוסח. און ס'איז תלוי, איין וועג וויאזוי מ'קען מכריע זיין דאס איז צו זען אויב דער רמב"ם'ס נוסח איז טאקע געבויט פשוט אויף א נוסח וואס איז אמאל געווען, אדער דער רמב"ם האט אליינס געמאכט געוויסע הכרעות. ער

אה, זייער גוט. דער רמב"ם האט אפילו נישט געוואלט א סידור, ווייל א מענטש האט נישט קיין סידור אין בעט, אדער לעבן די כסא, אדער לעבן די מרחץ, די אלע זאכן. די אלע ברכות דארף א מענטש געדענקען, און אונז זאגן א גאנצע, דא איז ווען מ'קומט אין בית המדרש.

דיסקוסיע: ברכות התורה – אין בית המדרש אדער אין דערהיים?

Speaker 1

אה, סאו דאס האב איך געוואלט פרעגן. סאו, כאילו ברכות התורה מאכט יא דער רמב"ם אין בית המדרש? ווען ער זאגט פרשת צו, אז לכאורה וואלט ער געזאגט, "השכים לקרוא", ער לערנט אין דערהיים, מאכט ער אויך ברכות התורה.

אבער זיי האבן שוין געזען דעמאלטס, האבן זיי געטראכט, וואס לכאורה פשט הגמרא איז, אז אויב איינער גייט גלייך אינדערפרי אין בית המדרש, דארף ער נישט מאכן ברכות התורה, ווייל ער גייט דאך זאגן ברכת אהבה רבה, וואס איז א סארט ברכות התורה. די גאנצע ברכות התורה איז נאר לכאורה פאר דער וואס שטייט אויף פארטאגס צו לערנען.

אבער פון דעם רמב"ם איז דאך געווען משמע דארט אז ס'איז שוין אזוי ווי א תקנה אז מ'לערנט שוין פאר'ן דאווענען אביסל, און מ'מאכט ברכות התורה, וועגן דעם דארף מען גלייך זאגן אביסל, אביסל תורה. און ס'קען זיין אז די אלע זאכן וואס איך גיי יעצט זאגן איז אביסל א המשך נאר אויף דעם, אז ווי א חוב, אז ער זאל אביסל מער לערנען פאר'ן דאווענען.

פארוואס דארף מען א מינימום לערנען פאר'ן דאווענען?

Speaker 1

סאו, וואס דארף מען לערנען? פארוואס דארף מען, פאר איינער וואס לערנט עניוועי, פארוואס דארף מען בכלל זאגן פרשת עולת תמיד צו סופסן די מינימום?

די זעלבע תקנה איז, איך האב מורא אז ער וועט אפשר ווערן בטל מן הלימוד, סאו איך זאג אים, "האסט א תקנה, עפעס לערנען אזוי". אה, און אויך איז דא, דו גייסט לערנען, ס'איז דאך דא א הלכה, "מעז עומד בתפילה מתוך דברי תורה, מתוך הלכה פסוקה," און מיט דעם איז מען מקיים דאס, מ'איז מתקן מינימום, יעדער איינער זאל לערנען אביסל פאר'ן דאווענען.

Speaker 2

רייט, איך מיין אז ס'שטימט זייער גוט, ווייל דער רמב"ם דארף מען רעדן אויך איבער די גאנצע מצב פון א מענטש שטייט אויף אינדערפרי, ער וויל לערנען. ער וויל לערנען, ער זאגט דאך "אירא", ווייל ער וויל לערנען, איז גענוג אז ער זאגט די מינימום. דא רעדט מען פון א איד וואס זאגט יא, ווייל וועגן די סדר, פשוט ער זאגט צום בית המדרש, און יעצט פרעגט ער וואס איז די סדר התפילה?

איך האב אים געזאגט, ס'איז דא א התחלה תקנה אז מ'לערנט אביסל פאר'ן דאווענען, און פארדעם דארף מען דאך מאכן ברכת התורה, איז ער פשוט שוין געלערנט פריער.

פרשת צו, ברכת כהנים, און די משנה – וואס מ'לערנט פאר'ן דאווענען

Speaker 2

דעמאלטס האבן מיר געשמעסט אז פרשת צו און ברכת כהנים זענען חשוב, ווייל פרשת צו איז דאך א געוואלדיגע זאך, אז דער אייבערשטער בענטשט אידן דורך די כהנים, ס'איז א יסוד. ברכת כהנים און די ברכה, ס'פאסט זייער גוט אריין. פרשת צו, לכאורה אפשר וועגן תפילות איז קרבנות, און דא רעדט מען פון די טומאה פון די קרבנות, די קרבן טמא.

און נאכדעם קומט די משנה, וואס ס'מוז זיין אז די משנה איז אויך עפעס א יסודות'דיגע משנה וואס די חז"ל האבן געהאלטן איז זייער פאסיג אז מ'זאל זאגן יעדן טאג. זיי האבן זיך געמאכט מיט דעם איין משנה וואס גייט זיין די מערסט באקאנטע משנה. סאו ס'איז דא אין דעם אז ס'איז א וויכטיגע משנה מוז זיין.

זייער גוט. סאו ווער ס'וויל זיך איינשרייבן פאר ר' יואל'ס שיעור אויף סדר התפילות, זאל אריינשיקן א טשעק, א קוויטל מיט א פדיון, וויאזוי מ'איז אריינגעפירט, און מ'ארבעט דערויף.

סדר התפילות בשחר – אנהויב

לאמיר לערנען אינעווייניג. זאגט דער רמב"ם, סדר תפלות, האט רבי יוסף געמאכט די קעפל, בשחר. אה, ס'איז אינטערעסאנט, אפילו די קעפל "סדר תפלות" האט נישט דער רמב"ם געשריבן. ס'איז ווי פלעין, נאך ספר אהבה הייבט זיך אן "נהגו". יא, ס'איז אינטערעסאנט.

הלכה א – נאך פרשת צו און ברכת כהנים

סאו זאגט דער רמב"ם, הייבט דער רמב"ם אן די סדר התפילות, זאגט ער אזוי: "נהגו העם לקרות בכל יום בשחר", יעדן טאג צופרי, ווען... "אחר שקורין פרשת צו", נאכדעם וואס מ'ליינט די פרשה אין די תורה "צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי", "וברכת כהנים", די ברכה פון ברכת כהנים, יא, וואס מ'זאגט יעדן טאג, וואס דער רמב"ם האט שוין פריער אין הלכות תפילה פרק ז' האט דער רמב"ם געזאגט אז נאך ברכת התורה, נאכ'ן זאגן די ברכת התורה, לערנט מען גלייך, מ'איז מסמיך אזוי ווי אן ענין פון מסמיך זיין די ברכה צו די זאך, לערנט מען... האט ער אונז דארטן געזאגט אז נאך ברכת התורה זאגט מען פרשת צו און ברכת כהנים. און ער זאגט, יעצט גייט דער רמב"ם, סאו וואס טוט מען פון דארטן און ווייטער.

דיסקוסיע: דער רמב"ם הייבט אן ביים בית המדרש

רייט, סאו אויב איך קען דזשאסט פרובירן צו קלאר מאכן פאר מיר דא די נקודה. סאו, האבן מיר גערעדט, דער רמב"ם מאכט נישט ממש א סידור, רייט? אין א געוויסע זין, דא מאכט ער א סידור, ער הייבט אן פון אינדערפרי. ער האט אויך אסאך הלכות שוין געזאגט, וואס ער האט שוין געזאגט קלאר זאגט ער נישט איבער. סאו למשל, דאס אז אינדערפרי זאגט מען אשר יצר, וואס איז די ערשטע ברכה לויט'ן רמב"ם, אלקי נשמה, שטייט נישט דא, ווייל ס'איז שוין געשטאנען אין הלכות ברכות נאך תפילה. אין הלכות תפילה איז געשטאנען אז ס'איז דא ברכות, און דער רמב"ם זאגט אז מ'מאכט יעדע זאך ביים צייט, יא, נישט אין בית המדרש.

אה, זייער גוט. דערהיים האט מען ניטאמאל געוואלט א סידור, ווייל א מענטש האט נישט קיין סידור אין בעט, אדער לעבן די שכו, אדער לעבן די מרחץ, די אלע זאכן. די אלע ברכות דארף א מענטש געדענקען, און אונז זאגן א גאנצע צייט, דא איז ווי מ'קומט אין בית המדרש, און אין בית המדרש איז געווארן פאר א סידור.

אה, סאו דאס האב איך געוואלט פרעגן, סאו גלי ברכת התורה מאכט יא אדער ניין אין בית המדרש? ווייל איר זאגט פרשת צו, אז לכאורה וואס איר האט געזאגט השכם לקראת, אז מ'לערנט אין דערהיים מאכט רוב ברכת התורה,

הלכה ז' – דער סדר פון ברכות און לערנען פאר'ן דאווענען

דער רמב"ם'ס סדר פון אינדערפרי

Speaker 1

רייט, סאו אויב איך קען דזשאסט טרייען צו קלאר מאכן פאר מיר דא די נקודה. סאו, די גאנצע רמב"ם מאכט ממש א סדר, רייט? און א געוויסע זין דא מאכט ער א סדר הייבט אן פון די פרי, באט אויך די סך הכל הלכות וואס דו האסט שוין געזאגט, וואס דו האסט שוין געזאגט קלאר, זאגט ער נישט איבער.

סאו למשל דאס וואס אין די פרי זאגט מען אשר יצר, וואס איז די ערשטע ברכה, זאגט דער רמב"ם, אלקי נשמה, שטייט נישט דא, ווייל ס'איז שוין געשטאנען אין הלכות ברכות נאך תפילה. ער האט שוין תפילה געשטאנען, ער האט שוין ברכות, און דער רמב"ם זאגט אז מ'מאכט יעדע זאך ביים צייט, יא, נישט אין בית המדרש.

Speaker 2

אין די משנה שטייט, ס'איז מסביר די אידישע דרך, דאס טון די אלע זאכן צו האבן א גוטע לעבן. און ס'איז זייער בעיסיק.

דיסקוסיע: ר' משה פיינשטיין'ס שיטה פון מעשר פון צייט
:Speaker 2

איך וויל מיך נישט אפשטעלן אין די משנה צו לאנג, אבער ס'איז דא א זייער שיינע זאך פון ר' משה פיינשטיין אז א איד זאל מאכן מעשר פון זיין צייט. יא, ס'איז אזוי באקאנט. אבער ס'איז אקעגן די משנה פון **"אלו דברים שאין להם שיעור - גמילות חסדים"**. סאו ס'איז זייער גוט, די לאנגע ר' משה מאכט עס אלס א שיינע עצה טובה, א מינימום. א מינימום? ס'איז דאך א תוספת, חז"ל האבן נישט געמאכט קיין שיעור, פארקערט.

אבער דאס איז עפעס וואס מ'קען נישט קוואנטיפיינען. מ'קען נישט זאגן אז דער וואס האט געזאגט "גיי ארויס פון מיין קאר" פאר איינעם וואס האט גענומען א היטש אינמיטן וועג ווייל ער האט שוין געענדיגט זיין חסד פאר יענעם, דאס איז נישט קיין חסד. מ'מוז עס אנקוקן לפי המצב, לפי האדם.

מימרא פון ר' זירא - הלכה פסוקה
:Speaker 2

איז דא ר' זירא. די נעקסטע איז די מימרא פון חז"ל, וואס דאס איז א שטיקל גמרא. סאו דא נאך צוויי מימרות. נאך איין הלכה וואס מ'לערנט, וואס דאס איז די מימרא אז ר' זירא האט געזאגט אז נשי ישראל האבן מחמיר געווען - איך וויל נישט ליינען אלע ווערטער, ס'וועט נעמען פארעווער - אז אפילו אויב ס'איז דא נאר איין טיפ דם, קלענער ווי א חרדל, ווארטן זיי ז' נקיים. מער אויף די פשטות'דיגע הלכה אז נאר א זבה, וכאילו ווער ס'לערנט דארט די סוגיא ווייסט.

און דאס שטייט דא, ווייל אין די גמרא שטייט אז **"כל העומד ומתפלל מתוך הלכה פסוקה"**, האט אביי געזאגט: וואס איז א דוגמא פון א הלכה פסוקה? די מימרא פון ר' זירא. איך מיינן אז די טייטש איז פשוט, ווייל דאס איז א מימרא וואס מאכט סימפליפיידי זייער א קאמפליצירטע הלכה. ווען זי וואלט געדארפט רעכענען זבה, נדה, וואלט געווען טויזנטער פרטי הלכות ארום צו טראכטן צו זי קען דאווענען. דאס איז קלאר: ז' נקיים, קענסט גיין דאווענען.

אבער דו זעסט דא אז הלכה פסוקה מיינט ווי ווייניגער דו גייסט לאמדעווען, די מערסטע בנות ישראל פראקטיש. סאו אונז האבן מיר א פראקטישע רב. ווער ס'וויל, די בנות ישראל קענען דאווענען נאכדעם. ס'איז א סגולה, אפשר, איך ווייס נישט.

תנא דבי אליהו - "כל השונה הלכות"
:Speaker 2

די נעקסטע הלכה איז די ברייתא דתנא דבי אליהו, וואס אונז זענען מיר סוף דאווענען פירן זיך עס צו זאגן. רייט. דארפן מיר שמועסן וועגן דעם פארוואס אונז האבן מיר עס נישט אריינגעלייגט, אבער ר' זירא, ווי ווייטער ווי מיר האבן געשמועסט, גייען מיר נישט אריין אין די גאנצע היסטאריע, אבער דאס איז די רמב"ם'ס נוסח.

תנא דבי אליהו: "כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא". דאס שטייט נישט "בכל יום" אז ער מערקט. **"כל השונה הלכות"**. אה, טאקע. **"כל השונה הלכות"**, איינער וואס לערנט הלכות, **"מובטח לו שהוא בן עולם הבא, שנאמר 'הליכות עולם לו', אל תקרי הליכות אלא הלכות"**. הליכות איז מרמז אויף הלכות. איז איינער וואס לערנט הלכה פסוקה, זייער גוט.

סאו דאס איז לכאורה א שבה אויף דעם וואס מ'האט יעצט געלערנט א שטיקל הלכה, מיט דעם הלכה גייט מען אין עולם הבא. דאס איז ווי אן אגדה.

"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"
:Speaker 2

דיסקוסיע: וואס מיינט "קורין משנה זו"?

:Speaker 2

סאו איך האב א ספק, דא שטייט **"קורין משנה זו"**. איך בין נישט זיכער, ווייל די ערשטע זאך וואס שטייט דא איז טאקע א משנה, **"אלו דברים"**, וואס ס'איז גוט צו זאגן, לכאורה איז עס א וויכטיגע משנה. אבער נאכדעם גייט ער אן ווייטער, **"אמר ר' זירא"**, און **"לעולם יהא אדם"**, סאו איך האב געטראכט אז ס'קען זיין אז די לשון "משנה" האבן מיר שוין געזען, דער רמב"ם האט געזאגט אנהייב הלכות תפילה, **"ואין משנה לתפילה זו מן התורה"**, דו געדענקסט? "משנה" איז א טייטש "נוסח". ס'קען זיין ער מיינט צו זאגן א חלק איז טאקע א משנה, אבער ער מיינט צו זאגן דאס איז די נוסח וואס מ'זאגט.

מיר האבן דאך די וואך געלערנט פרק, ס'איז געווען די זעקסטע פרק, און ס'הייבט זיך אן **"שנו חכמים בלשון המשנה"**. ס'איז א ברייתא וואס איז אריינגעאנגען אין די משנה. איך האב געזען דארטן אין מרצ"א, ער זאגט אז די סוף פון יעדע פון די זעקס סדרים ענדיגט זיך מיט א זאך וואס איז נישט א משנה. וואס איז ר' שמעון בן לוי אומר, **"עתיד הקדוש ברוך הוא להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות"**, וואס איז אין סוף עוקצין, איז ר' שמעון בן לוי איז אן אמורא, ס'איז א מאמר אין סנהדרין. און די זעלבע זאך סוף בכורים איז די ברייתא פון אנדרוגינוס, שופל וגושים, וואס איז אן אנדערע ברייתא.

ס'איז זייער אינטערעסאנט, אבער די אלע זאכן ווערן גערופן "משנה". ס'זאגט גארנישט, ס'איז נישט לאו דווקא אז ס'איז דא א הקפדה אויף דעם. ס'קען זיין אויך א ברייתא וואס איז וויכטיג פאר אידן. אפשר פארקערט, אפשר די משנה הייסט משנה ווייל ס'איז א סארט זאך, א נוסח, עפעס א... א משנה איז א זאך וואס עס ווערט געלערנט, און ווי מער ס'ווערט געלערנט איז עס מער משנה. אה, משנה קען אויך זיין מלשון שינון, אזויווי עפעס א זאך וואס איז געשריבן שייך און וואס מ'קען גרינג משנן זיין. אזויווי דו זאגסט אז משניות דארף מען קענען, סאו ס'איז מלשון שינון.

"אלו דברים שאין להם שיעור" - די משנה
:Speaker 2

סאו **"אלו דברים שאין להם שיעור"**, די משנה רעכנט אויס, ס'איז דא אסאך מצוות וואס האבן א געוויסע שיעור, א כזית, אבער די מצוות פון פאה, ביכורים, אדער ראיון - דאס ארויפקומען עולה רגל זיין, און גמילות חסדים, דאס טייטש די אנדערע מצוות וואס זענען נישט צדקה, ווייל צדקה האט אויך מער כספים אדער אנדערע, אבער גמילות חסדים בגופו.

און דערנאך זאגט די משנה, **"אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה"**, דאס טייטש ס'ברענגט בענעפיטס אויף די וועלט ווייל ס'איז תיקון העולם, אזוי זאגט דער רמב"ם אין פירוש המשניות, **"הקרה קיימת לו לעולם הבא"**. דאס זענען זאכן וואס סיי ס'איז וויכטיג פאר תיקון החברה, אבער סיי מ'טוט עס אויך ווייל אלס קבלת עול מלכות שמים, אבער דאס איז עולם הבא, חיי נצח, חיי עולם. כיבוד אב ואם, גמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו. דאס טייטש, די אלע זאכן מאכט גוט אויף די וועלט און אין עולם הבא. **"ותלמוד תורה כנגד כולם"**. תלמוד תורה איז נאך מער דער כלל אז ס'ברענגט בעולם הזה ובא עולם הבא. ס'שטייט אזויווי דער רמב"ם אז ווער ס'האט חכמה, דער האט חיי נצח, און ווער ס'האט נישט קיין חכמה, ער וועט זיך אויך פילן אין די וועלט דעם חסרון.

די משנה איז "מה טוב"

:Speaker 2

זייער גוט. סאו דאס איז די ערשטע משנה אזויווי וואס מ'זאגט. מ'קען זאגן די משנה איז אזויווי די טוב, "מה טוב", יא, וואס איז גוט. נאך בעפאר די תורה פרעגט מען "מה טוב". די משנה זאגט דיר "מה טוב". איך האב געזען ס'איז דא א רב, א רבי, איך ווייס נישט, א רב, ער האט געשריבן א בוך וועגן וואס איז די **"Jewish view of happiness"**, און ער זאגט אז ער מיינט

Speaker 2: סאו ער ברענגט טאקע דא אין די זייט פון די שבועי אלקוט, בשם רבינו אברהם בן בנימין, אז די גאנצע נוסח קומט פון תנא דבי אליהו רבה. נאר די טייטש, דער רבינו בנימין, אז **אהבה רבה, לעולם יקדים רחמים לשמים בסתר**. יא, ביי אונז זאגט מען אויך בגילוי, אבער דער רמב"ם האט נאר בסתר, און אזוי זאגט ער אויך אין די ריכטיגע נוסח.

און ער זאגט פארוואס? ווייל אבא אליהו האט געמאכט די תקנה פאר א דור של שמד. ס'איז געווען א גזירה אז מ'קען נישט ליינען קריאת שמע, לכאורה ברבים אין בית המדרש, האט מען געזאגט "זאת רחמי שמים בסתר", זאג די נוסח אין די רויב. ס'איז ממש אזויווי דו האסט געזאגט, אז ס'איז עפעס א ריפלעיסמענט נוסח.

אדער מ'בעט אז דער אייבערשטער זאל יא מאכן ברבים, און זאל אונז יא ברענגען סטאק ביוחוד, זאל דער אייבערשטער שוין תורם קרנינו. ס'מיינט אז אויב א איד איז זייער שטארק באזארגט אז ס'קומט אנטיסעמיטיזם און מ'ווייסט נישט וואס גייט פאר אין אמעריקע אדער אין די וועלט, איז בעסער צו פאוקעסן אויף די תפילה וואס מ'גייט מארגן זאגן. ס'איז שוין דא א תפילה פאר דעם, מ'האט שוין אלעס צוגעגרייט.

ס'איז א המשך פון די תנא דבי אליהו, ס'קומט נאך די פריערדיגע תנא דבי אליהו. און די תנא דבי אליהו קען זיין א הערינג פאר די נעקסטע צוויי מאמרים.

דער רמב"ם'ס נוסח פארגליכן מיט אונזער

Speaker 2: און דער רמב"ם'ס נוסח, ביי אונז זאגן מיר עס נישט, דאס איז נישט אונזער נוסח. ביי אונז זאגן מיר דא אריין די ברכת השחר, וואס דער רמב"ם האט געזאגט אז מ'זאל נאך נישט זאגן אין שול. זאגן מיר עס דא בערך, און מיר זאגן נישט קיין קדושה פאר אנדערע זאכן, דער רמב"ם ברענגט נישט קיין קדושה דא צווישן.

Speaker 1: ניין, נישט אויבערפלעכליך. אקעי.

תוכן ומבנה פון דער נוסח

הקדמה — צובראכנקייט און חיזוק

Speaker 1: לאמיר נאר זאגן וואס די תפילה איז וועגן, right? ס'הייבט זיך אן מיט אזוי ווי ר' נחמן'ל זאגט זייער א גוטע טייטש אויף די תפילה, יא? ווייסט, ר' נחמן'ל זאגט, א איד דארף האלטן זיך קליין, נאכדעם דארף ער זיך מחזק זיין, ער קען נישט בלייבן קליין.

סאו האבן זיי געלייגט, קודם זאגט מען **"אמונים מחיינו"** וכו', נאכדעם זאגט מען... ס'איז א הקדמה צו די תפילה, יא? ס'קומט "אבל", א איד זאל זיין אזא סארט איד וואס זאגט אייביג די תפילה. נאכדעם זאגט מען **"אבל אנהנו"**, אונז זענען דאך יא אידן.

און זיי מערקן אז ס'שטייט נישט דא די שטיקל **"לבד הנשמה הטהורה"**, ווען ס'שטייט דאס.

Speaker 2: אה, אויך. אבער איך מיין אז ס'שטימט דא זייער גוט מיט דעם וואס דו זאגסט, ווייל דור השמד, דער פשט אז דער איד האט טאקע נישט געלערנט און געדאוונט א גאנצן טאג, ער קען נישט דאווענען די אלע זכותים וואס ער רעדט וועגן א שמחה, מען דארף זיין מודה על האמת. סאו ברענגט מען דא אז יעצט קענען מיר אונז נאר רעדן וועגן אונזער צעבראכנקייט, און אז דאך זענען מיר אונז אידן. אבער נישט, מען קען נישט דא ברענגען די ברייטקייט פון אזויפיל מארי דשמיא וכו'. ס'שטימט.

פארגלייך מיט תניא — ווי קען מען ליב האבן א רשע?

Speaker 1: אבער דאס וואס דו זאגסט ר' נחמן'ל, און איך האב געטראכט אזוי ווי פון די תניא וואס ער רעדט ווי שלעכט א מענטש דארף זיך אליין זאגן וואס ער איז, אלעס איז ריכטיג. אבער נאך אלע מעשיות, וויאזוי א מענטש קען ליב האבן פון פארנט א איד וואס איז א רשע אויף איינמאל?

דאס ברענגט ארויס, ווי נידעריג די חלקים וואס טויגן נישט, די חלקים וואס מען לאזט זיך נאכגיין די יצר וכו', און מען רעכנט אויס ווי שוואך מיר זענען, ווי ווייניג מיר זענען וויכטיג, ווייל **"כל הגיבורים כאין נגדך"** קעגן

ס'איז אן אגדה. זייער ענליך. און דאס איז בעסיקלי, עס נעמט אריין אין זיך ביידע פריערדיגע מעמדות. עס רעדט וועגן די שחר פון הלכה פשוטה, פון הלכה, סתם הלכה איז מיינ, און די עליות אין עולם, די עליות אין עולם הבא. און די נעקסטע שטיקל איז וועגן שלום. ס'איז ממש די צוויי זאכן: עולם הבא און שלום בעולם הזה. **"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם"**, אז די תלמיד חכם וואס שונה הלכות האט שלום בעולם, האט עולם הבא און האט שלום בעולם. אזוי ווי די משנה האט אונז געלערנט אייניגע דברים, זייער שיין.

שנאמר "וכל בניך תלמידי ה' ורב שלום בניך". די דרשה פון חז"ל איז "בניך" מיינט נישט דינע קינדערלעך, אזויווי די נוסח הברכה אין ישעיה, די נביאות אז ס'גייט זיין גוט פאר די קינדער, נאר "בניך". אקעי, די גמרא ברענגט די גאנצע נוסח. און וואס מיינט די תלמידי חכמים? די וואס פארשטייען פשוט טייטש, מלשון הבנה. איך מיינ אז פשוט מיינט עס מלשון הבנה. ס'איז דא אויך א דרשה פון מלשון בנין, בנין עולם.

חילוק צווישן שונה הלכות און תלמיד חכם

Speaker 2

איך טראכט, איך וואלט אפשר געזאגט א טייטש: א שונה הלכות איז נישט דאס זעלבע ווי א תלמיד חכם. מ'זעט אין הלכות, א הספד שטייט, אפילו א שונה הלכות. א שונה הלכות מיינט איינער וואס לערנט משניות, א תלמיד חכם איז איינער וואס לערנט גמרא. איינער וואס לערנט משניות גייט שנעל אין עולם הבא, אבער א תלמיד חכם ברענגט אויך שלום. ווייל ברענגען שלום איז א גרעסערע עבודה. ווייל עולם הבא קענסטו זיין א קליינער אינדיווידזשועל, וואס גייט דיך אן צו מאכן די גאנצע וועלט שלום?

"העולמים יודעים" — דער שטיקל פאר שמע ישראל

Speaker 2

נאכדעם קומט די שטיקל, "העולמים יודעים". איך ווייס נישט וואס איז די פשט פון די שטיקל, וואס איז די פשט? איך מיינ אז דאס איז איין לאנגע שטיקל וואס זעט מיר אויס ווי ס'איז עפעס א סארט ווערזשן אדער א סארט נוסח פון אן אייגענע ברכת התורה, אזא אדרבה'דיגע ברכת התורה, ווייל ס'הייבט זיך אן מיט... אקעי, דאס איז יונק, די אנהייב מיט א גרויסע הנחה איז... מסתמא ברכות קריאת שמע אפשר. יא, אזא סארט ברכות קריאת שמע, דאס איז וואס איך האב געמיינט.

ווייל די שטיקל פאר שמע ישראל איז זייער ענליך צו אהבה רבה. די תוכן דערפון רעדט וועגן די שמחה אז מ'איז א איד, און אז נאר אונז קענען זאגן קריאת שמע, און גלייך נאכדעם זאגט מען שמע ישראל. און מען ענדיגט צו נאכאמאל מיט אזא... אזוי ווי ברכות נאך קריאת שמע, פון נאך תפילות און שבועות, וועגן אחדות השם וכו', יא, ממש אזוי, אמת.

ס'קען זיין אז ס'איז עפעס א סארט תפילה קצרה, אזוי ווי מ'האט דאך געהאט תרי"ג תפילות קצרות. ס'איז נאך א ווערסיע, אבער למעשה האט מען עס אנגענומען אלס וואס מ'זאל אייביג זאגן, אדער ווי א חכם האט געשריבן זיין אייגענע ווערסיע פון א ברכת קריאת שמע.

נוסח התפילה שלפני קריאת שמע ופסוקי דזמרה לפי הרמב"ם

נוסח "אמונים מחיינו" — תפילה מדור השמד

Speaker 1: וועגן אחדות השם מער.

Speaker 2: יא, ממש אזוי, אמת. ס'קען זיין אז ס'איז עפעס א סארט תפילה קצרה, אזויווי מיר האבן געהאט פריער די תפילה קצרה, איז דא נאך א ווערסיע. אבער למעשה האט מען דאס אנגענומען אלס וואס מ'זאל אייביג זאגן, אזויווי א חכם האט געשריבן זיין אייגענע ווערסיע פון א ברכת קריאת שמע וואס איז אסאך קורצער, און ס'האט געפאלן פאר חכמים און מ'האט עס אנגעהויבן צולייגן.

מקור הנוסח — תנא דבי אליהו רבה

וועלט, יא, מינימום דעי זאל דער רמב"ם עס פארטייטשן, אז די וועלט דארף צוקומען צו אים, ער מחיה את כולם, "וצבא השמים לך משתחיים".

און נאכאמאל די אבות, "אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם", מ'זאגט 'ממצרים ועד כזדים', מיינט מרמז זיין על פי חז"ל אז ער איז געווען דער כלל חובים, ווייל עס איז א פסוק, עס טייטשט צוויי פשטים אין דעם פסוק, אדער 'אור כזדים' איז דער נאמען פונעם פלאץ, אדער אזוי ווי דער מדרש, 'אור' איז דער פייער. דער סוף איז 'שמו אברהם', ער איז זוכה געווען צו באקומען שמו אברהם, און מ'ענדיגט נאכאמאל מיט די נצחיות 'אתה הוא ה' אלוקינו לא השתנית', 'ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד' רעדט אויך וועגן די מלכות נצח, דאס הייסט דער אויבערשטער איז מלך אייביג, 'עובר והווה ויהיה', עס איז אסאך 'אתה'ס', 'אתה' 'אתה' 'אתה' 'אתה' נוכח, און זייער א שטארקע פאקוס אויף נצחיות.

דער "דור השמד" פשט — דער אייבערשטער טוישט זיך נישט

Speaker 1: רייט. עס מאכט סענס אויך מיט דעם דורש פשט. אונז זענען היינט, עס איז נישט קיין גוטע צייט, אבער דער אויבערשטער איז אויף אייביג, דער אויבערשטער ווערט נישט אלט. ווי זאגט דער חתם סופר? 'די אלטע טאטע ווערט נישט אלט', אזוי גייט דער לשון. 'ישועה אל תזכור לנו עונותינו', זייער א וויכטיגע זאך, ווייל די וועלט טוישט זיך כסדר, אבער דער אייבערשטער טוישט זיך נישט. און די אידן זענען דעי עם וואס זיי זאגן 'שמע ישראל' אז דער אייבערשטער טוישט זיך נישט. ממילא האפן זיי ער זאל נאכקומען מיט א גוטע ישועה.

פסוקי דזמרה — הלכות תפילה פרק ז'

וואס רופט מען דעם חלק פון תפילה?

Speaker 1: אוקעי, סאו דעיס איז... וויאזוי רופט מען דעי פארט פון תפילה? 'פון פארן' איז איינס א גוטע טייטש, ווייל ס'מיינט נישט גארנישט פאר דעם. אדער מען קען זאגן אז ס'איז א פארט פון ברכות התורה, אזוי ווי אלס המשך פון דברי תורה. וועט אינזערן דיך מער מרחיב זיין, וועט זאגן אפילו איזהו מקומן און נאך קרבנות און די אנדערעס, אלץ בעצם לימוד התורה. מ'דארף וויסן ווען מ'זאגט 'פון פארן', מ'דארף מכוון זיין צום מצוות תלמוד תורה, נישט נאר מצוות תפילה. סטימט?

Speaker 2: איך ווייס ווער ס'זאגט, צו זיין זיכער האבן.

דער רמב"ם'ס שיטה — הלכות תפילה פרק ז'

Speaker 1: יעצט קענען מיר לערנען אין דעם נוסח וואס דער רמב"ם האט שוין דערמאנט אין... דו געדענקסט ווי? אין הלכות תפילה? יעצט שוין דערמאנט אז דא א... ווי האט ער געזאגט, דו געדענקסט? וועט ער גערעדט וועגן די ברכות פסוקי דזמרה. דער רמב"ם האט שוין דערמאנט, זיי צייכענען נישט צו? עה... תפילה פרק ז' זייער... אממממ... פרק ז' אין די ענד, רייט? נישט ממש. איך מיינן אז אין די ענד פון פרק ז' שטייט סדר התפילות.

Speaker 2: יא, אבער פארדעם איז געשטאנען אז ס'איז א מעלה, ס'איז שבה חכמים.

Speaker 1: "שבת חכמים הראשונים שהיו קורין בספר תהלים". וואו איז דאס? פרק ז' נאך?

Speaker 2: נאכדעם וואס ער זאגט צו זיין עניו ושפל רוח, האט ער געזאגט 'קורא פרקים והלכות משנה וברייתות', דאס וואס ער האט פריער געזאגט, אז ס'איז בעסער צו זאגן די אלה הדברים און אנדערע זאכן. און דא נעקסט איז 'שבת חכמים הראשונים שהיו קורין זמירות מספר תהלים פון אשרי עד סוף'. ואני נוהג לקרות פסוקים לפנייהם ולאחרייהם, ואח"כ תקנו חכמים שהיו לפני כל הזמירות ברכת ברוך שאמר, ולאחר כל הזמירות ברכת ישתבח, ואח"כ קורין קריאת שמע.

סטרקטור פון פסוקי דזמרה

Speaker 2: סאו דעם שטיקל גייען מיר יעצט בעיסיקלי... אקעי, סאו די שטיקל גייט בעיסיקלי לערנען די נוסח פון דעם. ס'איז דא א שבה, דער

גבורות של הקב"ה זענען מיר אונז גארנישט, אונזער חכמה איז גארנישט, אונזער בינה איז "כבלע יחכם", און אלעס איז ממש גארנישט, מען קלאפט זיך אראפ.

אבער מיר האבן א געוואלדיגע זאך, אונזער נשמה. "אבל אנהנו בני ברייתך", מיר זענען מחזק מיט אונזערע אבות, יא? אזוי ווי די גמרא זאגט, תמה זכות תורה, איז דא אבער זכות אבות, יא? אונז זענען "בני ברייתך", אזוי ווי מיר זענען דורכגעגאנגען ברית של אברהם אבינו און ברית אבות. "בני אברהם אהבך", אזוי ווי אברהם אבינו האט אים ליב געהאט, מיינט מען די עקידה, דארט איז דא א קורצע נוסח פון עקידה, "זרע יצחק יחידך שנעקד על גבי המזבח", און מיט דעם מיינט מען די זכות פון יעקב וואס איז געווען גערופן ישראל און ישורון, ישורון איז א לשון פון שור, יא, פון מלכות.

לפיכך, דארף מען אונז דאנקען, אפילו ווען מיר זענען אזוי צובראכן, אבער מיר זענען דאך אויך אזא לאקי פאלק, דארף מען דאנקען דעם אייבערשטן, ולהודות לשבח ולהודות, און דא זאגט מען שמע ישראל.

דער רמב"ם'ס נוסח — אן "ואהבת"

Speaker 1: מ'זעט אז אין די רמב"ם'ס נוסח קומט נישט ואהבת. מ'זעט אז אדער האט שוין דער איד געזאגט פריער ביי ברכות, אדער גייט ער עס זאגן באלד מיט די ברכות.

Speaker 2: אקעי, קען זיין דער איד, קודם כל וועלן מיר זאגן שפעטער, די דורות השמד האט נישט קיין צייט צו זאגן די גאנצע, ער זאגט די ערשטע פסוק וואס איז די עיקר. דאך פסק'נט ער אז ער זאל זאגן.

מ'דאנקט דעם אייבערשטן אז מיר האבן זוכה געווען צו קריאת שמע, "אשרנו מה טוב חלקנו", "אשרנו שאנו משכימים ומעריבים", אז מיר זאגן צופרי און ביינאכט שמע ישראל.

דער שטיקל וועגן אחדות ה' ונצחיות

צוויי מאל "שמע ישראל" אין דעם רמב"ם'ס נוסח

Speaker 2: און די נעקסטע שטיקל רעדט וועגן... ביי די רמב"ם שטייט צוויי מאל שמע ישראל, האסטו באמערקט?

Speaker 1: אינטערעסאנט.

Speaker 2: דא איז דא אזא סארט פיוט, א קליינע פיוט וואס ענדיגט מיט שמע ישראל. און מ'ענדיגט מיט קידוש השם, מ'רעדט דא וועגן אחדותו יתברך און קדמותו יתברך, יסודות, "אתה קודם שנברא העולם ואתה אחר שנברא העולם", אז דער אייבערשטער איז אייביג. מ'רעדט דא וועגן דער אייבערשטער איז אין סוף, אדער אז דער אייבערשטער איז קדמון. "אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא", "אתה ראשון ואתה אחרון", דאס איז לכאורה די זעלבע ווי קודם און אחר.

Speaker 1: ענליך, יא.

Speaker 2: און מ'ענדיגט "מקדש את שמך ברבים", וואס דאס שטימט זייער גוט פאר א דורות השמד מצב, צו זיין א קידוש השם, "ושאלותינו תענה", אז ס'איז א גביה כנעם, די אידן זאלן ארויסקומען פון די נידריגע מצב וואו מ'איז לויט וויאזוי מ'זאל אפלערנען וואס דאס איז. "ברוך המקדש שמו ברבים", "את שמו ברבים".

"אתה הוא ה' לבדך" — שבה וועגן גדלות השם

Speaker 2: און דא זאגט מען א שטיקל וואס אונז זאגן מער שפעטער ביי ברוך דוד.

Speaker 1: יא, אבער אונז זאגן ענליך, ענליך צו דעם זאגן אונז אויך "אתה הוא ה' לבדך", אונז זאגן נאר אנדערע פסוקים.

Speaker 2: דאס איז אויך אזא שבה וועגן גדלות השם, אז דער אייבערשטער האט אלעס באשאפן. "ואתה מחיה את כולם" איז א געוואלדיגע זאך, אז דער אייבערשטער איז די... אן אים קען נישט זיין די

אייבערשטער איז משוכה ביי אידן, ביי די גאנצע פאלק, "משוכה ומפואר בלשון חסידיו ועבדיו".

און דא איז די הקדמה צו די תפילות וואס מיר גייען זאגן: מיר גייען דיר יעצט דאנקען "בשיר דוד בן ישי עבדך משיחך". "בשבחים ובזמירות", דאס איז שבחים זמירות, "נודך ונשבחך ונפארך ונרוממך ונמליכך", יעדער איינס פון די ווערטער האט א מינונג, אבער מיר לערנען שוין די פשט המילות. "ונזכיר שמך מלכנו יחידינו", וואס איז דא די נוסח איז "יחד", אונז אלע צוזאמען אידן זאגן עס בציבור. ביי אונז זאגט מען "יחוד קל עולמים זאלן מיר זאגן", און דא זאגט מען "יחד". ווייל מיר נעמען פון שבת און פארער עד היעד שמו, און ווייטער ענדיגט מען מיט נצחיות. ס'איז זייער אינטערעסאנט, מ'הייבט אן דאווענען "נשמת כל חי", די נצחיות פון די אייבערשטער, "מלך מהולל בתשבחות", פון די תשבחות וואס מ'גייט יעצט זאגן.

דיסקוסיע: די סטרוקטור פון ברוך שאמר און דער ענין פון שמות נרדפים **Speaker 2:** יא. ס'איז אינטערעסאנט צוויי זאכן וואס איך האב געוואלט זאגן וועגן די ברכה שווארמה. קודם כל, ס'איז פשוט א ברכה, ס'הייבט זיך אן "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם" און ס'ענדיגט זיך "ברוך אתה ה'", אבער ס'האט אזויווי א פתיחה. ס'איז זייער אינטערעסאנט, איך ווייס נישט צו ס'איז נאך א ברכה אזוי. איך מיינן אז ביי אונז אין נוסח איז דא דרייצן, אזוי ציילט דער סדר האריז'ל, דרייצן מאל וואס מ'זאגט "ברוך" פאר מ'קומט צום ווארט פון "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם". אבער די סטרוקטור פון די ברכה איז, ס'איז פשוט א ברכה, נאר ס'הייבט זיך אן זייער אסאך מאל מ'זאגט "ברוך, ברוך" ביז מ'זאגט פיינעלי "ברוך", און ס'ענדיגט זיך אזויווי דו זאגסט "מלך מהולל בתשבחות".

איך האב געוואלט זאגן נאך אזא... איך האב געוואלט זאגן וועגן דעם וואס דו האסט געזאגט אז יעדע ווארט האט א טייטש. דא טאקע בין איך מחולק, ווייל ס'איז אמת אז יעדע ווארט האט א טייטש, אבער די ריזען פארוואס מ'זאגט אזויפיל ווערטער, ס'איז אלץ שמות נרדפים. וואס פונקטליך איז די חילוק פון "נשבחך" און "נפארך"? איך קען זאגן א טייטש, אבער די ריזען פארוואס ס'איז דא אזויפיל, ווייל די עצם ריבוי, וואס מ'זאגט די זעלבע זאך אזויפיל מאל, איז אליינס די יופי און די געשמאק, די חיות פון די פיוט. און אז מ'גייט אריין "וואס איז די חילוק פון 'משבחך' און וואס איז די חילוק פון 'מפאריך'?", פארלירט מען די געשמאק.

ליקוט הפסוקים לפני תהלה לדוד

Speaker 1: נאכדעם איז דא פסוקים. ווייטער איז דא א ליקוט פון פסוקים. מ'זאגט "יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם." דאס איז איין פסוק, און נאכדעם א פסוק אין תהלים "ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'". אויך תהלים, ביידע איז תהלים. "ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'". פון דא איז אלעס תהלים. דאס איז אלץ פסוקים וואס אונז זאגן אויך, רייט? די זעלבע נוסח ווי אונז, אזויפיל איך געדענק. כמעט אלע. יא, "יהי כבוד", "יהי שם". ווייל מ'האט געזאגט "מלך מהולל בתשבחות", לכן מאכט מען א קליינע ליקוט פון תהלות, און דערנאך הייבט מען אן זאגן גאנצע שטיקער. נישט ממש אלעס, ה' אלקינו ה' אחד.

דיסקוסיע: פארוואס פסוקים פון ישעיה און משלי?

Speaker 2: און דאס איז אינטערעסאנט, ווייל ער האט געדארפט... ווייל ה' אחד זאגט מען על מה שברא בעולמו. די מלאכים, די אנשי כנסת הגדולה האבן דאס געמאכט.

אינטערעסאנט אז ער האט גענומען פסוקים פון תהלים, און דוקא די ענין האט ער אריינגעלייגט ישעיה און משלי.

Speaker 1: איך מעג דיר זאגן א סוד? ווייל דו קענסט אריינלייגן אין תהלים אויך די פסוקים. ווייל יעדער ווייסט דאך, נישט אלעס אין תהלים האט דוד געשריבן, יא? ס'דא פלוגתא שפעטער אויך, סאו פונקט ווי ס'ענען

רמב"ם זאגט נישט אז ס'איז א חיוב, יא? דא האט דער ב"ח געזאגט אז ס'איז א חיוב. פשוט איז עס נישט קיין חיוב, ס'איז א שבח, ס'איז א גוטע זאך. אז פארן דאווענען זאל מען זאגן, דער רמב"ם זאגט, "זמירות מספר תהלים", וואס דאס מיינט פון "תהלה לדוד" ביז די ענד. סאו דאס איז די עיקר וואס אונז רופן פסוקי דומרה, דאס איז די זאך, פון "תהלה לדוד" ביז די ענד פון "הללויה כל הנשמה תהלל י-ה".

דאס איז, די גאנצע תפילה הייבט זיך אן מיט שבח והודאה, ס'איז דא א גרויסע הוספה פון שבח והודאה פארן דאווענען. אבער דאס איז אויך געווען אויף אן אופן פון מרחב, וואס איז דא די עיקר? די עיקר איז די תהלים, די הללויה-ה', און "תהלה לדוד".

און נאכדעם זאגט דער רמב"ם, ס'איז דא א מנהג אז פארדעם און נאכדעם זאגט מען פסוקים. די פסוקים קענען אונז בתור "יהי כבוד" און "ויברך דוד", יא? פארדעם איז דא פסוקים, ס'איז א ליקוט פסוקים, פארשידענע פסוקים וואס מ'זאגט פאר די זמירות, און אביסל נאכדעם, "ויברך דוד" און אזוי ווייטער.

און נאך א זאך, ס'איז דא א ברכה לפני ולאחריה. די ברכה לפני איז "ברוך שאמר", און די ברכה לאחריה איז "ישתבח".

ס'איז דא נאך א זאך, אז ס'איז דא אויך פסוקים לפני ולאחריה. דאס הייסט, אונז למשל פירן זיך אז ספר ברוך שאמר מיט נוסח ספרד זאגט שוין הודי, דאס איז שוין נאך א לעוועל פון פאר די ברכות זאגט מען שוין אויך א שבח. און מיר זעען אויך אז דער רמב"ם האט א נוסח וואס מ'זאגט נאכדעם, מ'זאגט שירת הים נאך ישתבח מיינט דאך לויט'ן רמב"ם. אבער אונז טוען עס נאר איינמאל א יאר, אונז טוען...

פסוקי דומרה — ברכת ברוך שאמר, ליקוט הפסוקים, ותהלה לדוד

ברכת ברוך שאמר — נוסח הרמב"ם

Speaker 1: די ברכה לפני איז ברוך שאמר, און די ברכה לאחריה איז ישתבח. איז דא נאך א זאך, אז ס'איז דא אויך פסוקים לפני ולאחריה. דאס הייסט, אונז למשל פירן זיך אז פאר ברוך שאמר, מיט נוסח ספרד, זאגט מען שוין הודו. דאס איז שוין נאך א לעוועל פון פאר די ברכה זאגט מען אויך שוין שבח. מיר וועלן זען אז דער רמב"ם האט א נוסח וואס מ'זאגט נאכדעם, מ'זאגט שיר השירים נאך ישתבח, לויט דער רמב"ם.

אונז טוען עס נאר איינמאל א יאר, אונז טוען עס... ס'איז דא וואס מ'האט תשובה זאגן שיר המעלות נאך ישתבח. ס'איז דא פשוט אזא מושג פון זאגן נאכדעם.

אקעי, סאו דאס גייען מיר לערנען. דעפיניטלי, דער רמב"ם'ס נוסח איז אסאך קורצער, ווייל אין אונזער סידור איז נאך דא אן עקידה, און מיר האבן נאך דא פארשידענע נאך פסוקים פון קרבנות, און די לאנגע "איזהו מקומן", דאן קומט הודו און די אלע זאכן וואס מ'זאגט, "למה תאמר יעקב" און די אלע זאכן. יא, אבער דא איז די פסוקי דומרה די זעלבע, און ברוך שאמר איז די לענגערע.

זאגט דער רמב"ם אזוי: "ברכה ראשונה שאומרים אותה לפני פסוקי דומרה, זהו נוסחה: 'ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא'", און נאך פארשידענע שבחים וואס רעדט וועגן דער אייבערשטער איז א מושל, דער אייבערשטער אומר ועושה, גוזר ומקיים, דער אייבערשטער איז א בעל הרחמים, א רחמן וואס איז מרחם על הבריות, "ברוך מביא רפואה ומביא אורה", א ברכה אויף די צופרי זון. שפעטער זאגן אונז אין אונזערע ברכות השחר "ברוך יוצר אור".

"ברוך משלם שכר טוב ליראיו". וואס זאגן אונז אויך? "ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא כזב ולא מרמה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד". אזוי רעדט מען אויף די כליות, "דיין אמת". "ברוך הונן אדם דעת", רעדט מען נאכאמאל וועגן די מצוות. און מ'ענדיגט, "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, המלך המפואר והמהולל בפי עמו", ווי דער

"בכל יום אברכך" הייבט זיך אן מיט א ב', און אשרי איז אן א', און מ'האט עס צאמגעשטעלט. אבער ס'הייבט זיך אן ארום ממך ה' אמתך. "תהלה לדוד" איז א קעפל.

Speaker 1: סאו אונז, דער רמב"ם לייגט אריין אשרי אלס איינע פון די פסוקים פון פאר תהלה לדוד. ווי ביי מנחה למשל, ווען דער רמב"ם זאגט מען זאגט אויך תהלה לדוד, מיינ איך זאגט מען אויך אשרי, אונז זאגן זיכער. סאו ס'איז יא, אבער ס'איז א זאך וואס מ'זאגט אלעמאל פאר אשרי, אבער ס'איז נאר א ליקוט פון צוויי שיינע פסוקים וואס מ'זאגט. ס'איז נישט קיין זאך וואס מענטשן מיינען אז ס'איז דא א מזמור וואס הייסט אשרי, ס'איז נישטא, ס'קומט נישט אריין.

Speaker 2: אבער ס'איז אינטערעסאנט, לכאורה לכל הפחות די פלעצער וואו דער בעל תפילה ענדיגט יעדע קאפיטל, אפשר לויט'ן רמב"ם וואלט ער געזאגט ער זאל ענדיגן "אשמרה דרכי מחטא בלשוני", ווייל ס'איז די ענדע פון פסוקי דלפני משה. ס'איז דא אסאך זאכן וואס דער בעל תפילה ענדיגט נישט אין די ריכטיגע פלאץ, ס'איז א מנהגים.

Speaker 1: און דעמאלט זאגט מען "תהלה לדוד ארוממך אלקי המלך", דאס איז וואס אונז קענען אלס אשרי, ווי איר האט יעצט געזאגט, עד סוף ספר תהלים, ביז סוף פון ספר. ס'איז אינטערעסאנט, דער רמב"ם זאגט תהלים אן א ה', ווייל געווענליך תהלים מיינט די ווארט תהלה, די לשון תהלה, אזויווי דו זאגסט יעצט "תהלה לדוד".

ויברך דוד — פסוקים פון דברי הימים

Speaker 1: און נאך דעם, וואס אונז קענען אלס פסוקי דזמרה, ס'ענדיגט זיך דארטן "הללוקה", קומט דאס וואס אונז קענען אלס "ויברך דוד", ס'הייבט זיך אן "ברוך אתה ה' אלקיננו ואלקי אבותינו", אונז זאגן אפאר מער פסוקים אויף די "ברוך אתה ה'", דער רמב"ם האט נאר דאס.

דיסקוסיע: "ברוך ה' לעולם אמן ואמן" — סיום אדער נצחיות?

Speaker 2: איז אינטערעסאנט, איז אויך נצחיות, "ברוך ה' לעולם", דער אייבערשטער'ס נצחיות, "ברוך ה' לעולם אמן ואמן". אפשר דאס איז אזויווי א אמן אויף וואס מ'האט געזאגט ביז יעצט, אזויווי א סיום. אה, א סיום פון די אלע פסוקים. ניין, איך וואלט נישט געזאגט אז ס'איז בעיקר די סיום.

יעדע זאך האט אסאך אנהייבס און אסאך סיומים. פון דא לערנט מען זיך אז מ'דארף מאכן אסאך מאל א סיום. מ'לערנט, מ'מאכט דאנערשטאג א סיום, מאכט מען נאך א סיום.

Speaker 1: און דא גייט מען אונז לערנען די פסוקים פון דברי הימים. ס'איז אויך תפילת דוד, איז זייער שיין. אויף אלע מאל דוד המלך, די אויסדערוועלטע וואס איז געווען די לשון, "שירה דוד עבדך ודאי אשבח לבאך בשירה וזמרה". זאגט מען אונז נאך, מ'האט שוין געענדיגט תהלים, מ'האט געזאגט די סוף פון תהלים, יעצט זוכט מען נאך, ס'איז דא שיינע פסוקים פון סוף ספר דברי הימים, שטייט דארט "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל ויאמר דוד", ער האט געזאגט, ער האט געבענטשט, "ברוך אתה ה' אלקי ישראל אבינו מעולם ועד עולם, לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד".

פסוקי דזמרה (המשך) — תפילת דוד, ברכת ישתבח, שירת היים, והוספות דשבת

תפילת דוד — פסוקים פון דברי הימים און נחמיה

ס'האט אויך א תפילת דוד, ס'איז זייער שיין, ווייל אונז איז דאך אלעמאל דוד המלך די אויסדערוועלטע, יא? וואס איז געווען די לשון? "שירה דוד עבדך אשר שלחת לי בוחן בשירה וזמרה". זאגט מען אונז נאך, מ'האט שוין געענדיגט תהלים, מ'האט געזאגט די סוף פון תהלים, און יעצט זוכט מען נאך, איז עס שיינע פסוקים פון ספר דברי הימים.

ס'שטייט דארטן "ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל, ויאמר דוד", ער האט געזאגט און ער האט געבענטשט, "ברוך אתה ה' אלקי ישראל אבינו

דא אין תהלים וואס איז דא ביי דיר, איז א שטיקל תהלים, ניין? גרייבסט עס צו צו ישעיה.

Speaker 2: ס'איז זיכער עלטער ווי דער וואס האט מתקן געווען די נוסח התפילה, ניין? יא, אוודאי. באט איך זאג אז תהלים אליינס איז שוין א ליקוט. מ'זאגט "שיר לדוד", יא? און מ'זאגט למשל "תפלה לדוד", דאס איז טאקע פון דוד. באט ס'איז דא שטיקלעך וואס איז לאו דוקא פון דוד, און מ'רופט עס "שיר לדוד" באופן כללי, ווייל דוד המלך איז דער נעים זמירות ישראל, סאו מ'קען רופן דאס אויך "שיר לדוד" באופן כללי.

ס'איז דא אזעלכע וואס זאגן אז ס'איז דא עשרה זקנים וואס האבן מחבר געווען משלי, ניין? אבער מ'זעט דא... אז מ'פירט אויך שטארק אויס מיט די פסוקים וואס שרייבט לטובת די אידן, יא? "כי בחר ה' בציון", "כי יעקב בחר לו י-ה", "כי לא יטוש ה' עמו".

דער לאגיק און סדר פון די פסוקים

Speaker 1: ניין, איך וועל דיר זאגן, לאמיר אביסל ארויפגיין. נאכאמאל, אנהייבן מיט די ענין פון כבוד ה' אויף די וועלט. לכאורה די אויפשניין פון די זון צופרי איז אזא דעמאנסטרעישן, דער אייבערשטער קומט ארויף "ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה'". און נאכדעם אפאר פסוקים וועגן די נצחיות פון באשעפער, "זכר רחמיו", "זכר חסדו לבית ישראל", "מחשבותיו לדור ודור", "מחיצה בכל מושלו".

Speaker 2: ניין, דאס איז אפשר נאך אויך די חלק פון די שמים מספרים, ווי בשבת זאגן מיר דאס איז יענער טאקע, שמים מספרים, אבער דארט איז עס דער ענין פון "יסודו בהררי קודש אוהב ה' שערי ציון". און נאכדעם דא רעדט מען וועגן די נצחיות ה', "ה' מלך עולם ועד", דא "ה' הפיר עצת גוים". א גאנצע זאך אויף די גוים, "מארצו" קומט גוט אריין, זעט אויס מ'האט צוגעלייגט אפשר געווען דער מיט "הפיר עצת גוים".

Speaker 1: איך מיינ, איך טראכט פשוט פשט, וואס איז טאקע די טעם פארוואס מ'זאגט די פסוקים? וואס איז טאקע די טעם פארוואס מ'זאגט דאס? די סדר פון "ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד" איז בעצם די דריי פסוקים: "וויאמרו בגוים ה' מלך", "ה' ימלוך לעולם ועד" איז אליינס א גאנצע פסוק, און "ה' מלך" איז די נעקסטע פסוק. מ'לייגט אלע צוזאמען, אבער ס'איז בעצם, מ'ברענגט אויך די גאנצע פסוקים.

און דא רעדט מען וועגן אפאר פסוקים וועגן דעם וואס דער אייבערשטער איז מפר עצת גוים, אויף דעם גייען די לעצטע דריי פסוקים אדער פיר פסוקים, "עצת ה' לעולם תעמוד", אלע אנדערע וועט בטל ווערן, "ה' הפיר עצת גוים", און אזוי ווייטער. און איך מיינ, דא ברענגט ער דאך די ראייה פון די בריאה, דער אייבערשטער האט דאך געשטעלט די בריאה, "יצוה ויעמוד", ס'שטייט אויף אייביג, דער אייבערשטער'ס זאכן ווערן נישט בטל. און דער זעלבער באשעפער האט בחר געווען בציון, און ער האט געקלערט ציון למשכן לו, און דער זעלבער באשעפער האט בחר געווען בייעקב, און דער אייבערשטער האט דאס קיינמאל נישט איבערגעלאזט. דער זעלבער באשעפער וואס האט מקלקל געווען די וועלט וועט דאס שטיין, דער זעלבער באשעפער וואס האט מקלקל געווען די יודן וועט דאס שטיין, ס'וועט נישט בטל ווערן לעולם ועד. און מ'ענדיגט מיט "וירחם על עבדיו".

איך מיינ אזוי, אזוי ווי וואס איז דער אייבערשטער'ס צעה? "כי בחר ה' בציון". איי, די אידן זינדדיגן? דער אייבערשטער איז מוחל. "והוא רחום יכפר עון ולא ישחית", זיי זענען נישט מחלה זיין א כפירה, "הרבה להשיב אפו ולא יעיר כל המתו". "ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו". מ'ענדיגט מיט אזא שטיקל בקשה, און דא גייט מען גלייך "אשרי". יושר חסדך ולחסדך, זיי זענען אויך פסוקים פון תהלים, "אשמרה דרכי מחטא בלשוני אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי", און דא גייט מען צו די נעקסטע שטיקל וואס דער רמב"ם זאגט גייט צו תהלה לדוד.

אשרי און תהלה לדוד

Speaker 2: אינטערעסאנט, ביי אונז איז דא שוין ביי מענטשן אין די קארנער פון די מח אז די שטיקל הייבט זיך אן "אשרי", און ס'שטימט, ווייל

אדון כל המעשים, אלע געשעענישן איז דער אייבערשטער דער אדון, א שטארקערע ווי א שטיקל לשון פון ראש מקוברוטיס. **א בורא שיעור הזמרה**, א שיעורים פון זמרה, אדער א שיעור הזמרה, וואס דאס איז א שטיקל עפעס קבלה, ווי חסידות. **חי וקיים**, דער אייבערשטער וואס לעבט אייביג, דער ענטפער איז טאקע ממש דאס, חי וקיים.

באמערקונג וועגן נצחיות אין די סטרוקטור

פון דא און ווייטער זעט מען ווייניגער, מ'איז ווייניגער ביזי מיט די נצחיות, אמת? ס'איז זייער שטארק. איין מינוט, מ'גייט נאך רעדן וועגן די נשמות אויכעט נאכאמאל. אקעי? דאס איז אבער פירוש.

שירת הים — מנהג המקום

מקורא, ער זאגט דער רמב"ם, דא אין אורחות תפילה, אז דער רמב"ם האט אויך שוין דערמאנט אז ס'איז דא א מנהג, דארטן האט ער עס געזאגט באופן אז ס'איז דא א מנהג, אבער דא זאגט ער עס אלס א מנהג בפשטות, אז מ'זאגט שירת הים. **מקורא השירה עד סופה, כמנהג המקום**. אויב איז דא א פלאץ אז מ'זאגט שירה, זאל מען עס דארט זאגן. ער האט געזאגט אז ס'איז דא מענטשן וואס זאגן שירת האזינו. ווען ער זאגט דא שירה, זאגט ער נישט וועלכע שירה. ס'קען זיין ער מיינט שירת האזינו אדער שירת הים, ווענדט זיך לויט די מנהג. אה, אה, ער דערמאנט דארטן ביידע.

דיסקוסיע: דער רמב"ם'ס שיטה וועגן מנהגים

Speaker 1

וויאזוי טאקע, איז דא אנדערע מקורות צו דער רמב"ם האט געזאגט שירה? ס'איז אינטערעסאנט. ווייל אויב נישט, איז זייער שיין ווי שטארק ער רעכנט זיך מיט דערמאנען יענע אנדערע קהילות' מנהג. דער רמב"ם האט מסתמא געהאט אין דעם אן ענין, ער האט געוואלט אז יענע קהילות, ווער ס'וועט זיין, זאלן לערנען זיין ספר און פילן אז מ'רעדט צו זיי. ער דערמאנט עס דא נאכאמאל, ס'איז א געוואלדיגע זאך. ער זאגט עס נישט און ס'איז פשוט ווייל...

ס'זעט אויס אז ס'איז דא א גאנצע רייע לעוועלס פון זאכן וואס דער רמב"ם פארשטייט אז זיי זענען כמעט א הלכה. אגב, די גאנצע נוסח איז אפשר א תקנת חכמים, און ס'איז דאך נאר זאכן וואס איז ממש א מנהג וואס מ'טוט אין שול. אזוי מ'דארף פארשטיין בעסער וועלכע זאכן זענען ממש א מנהג און וועלכע זאכן זענען תלוי במנהג המקום, וויאזוי ס'ווענדט זיך.

יא, איז דאס אלץ וואס מ'האט געלערנט פסוקי דזמרה פון די וואכן.

הוספות דשבת — כללי'ע הקדמה

יעצט שבת, שבת לייגט כל העולם, אה, אנדערש ווי יעצט וואס ס'איז דאך מנהג המקום, שבת לייגט דער עולם צו לפני ה' כי בא, נסתר זי. יא, לאמיך נאך זאגן אביסל מער א הקדמה כללית.

דאס הייסט, אז שבת איז דא צוויי זאכן וואס מ'טוט. דאס הייסט, אזוי ווי מ'האט געלערנט פסוקי דזמרה, האט צו דעם מרכז, די עיקר פסוקי דזמרה, וואס דאס איז די שירת דוד וואס מ'זאגט פון תהלה לדוד ביז די סוף. ס'קומען פארדעם און נאכדעם פסוקים, פארדעם און נאכדעם ברכות.

אין שבת לייגט מען אויך צו זאכן, על פי מנהג לייגט מען צו זאכן סיי נאכדעם, דאס הייסט פאר ברכת... מ'קען זאגן מ'איז מרחיב ברכת ישתבח אין א געוויסע זין מיט א גרויסע הוספה וואס הייסט נשמת. און דארף די זאך פארדעם, מ'לייגט צו פסוקים פארדעם, אונז לייגן צו מזמור שיר ליום השבת פאר יהי כבוד, און אמאל אונז לייגן אפילו צו נאך פאר ברכת יוצר נאך זמירות. סאו מ'לייגט צו פארדעם און נאכדעם שבת און יום טוב אפשר אויך. שטימט?

דער רמב"ם ברענגט ביידעס, אז נשמת ברענגט ער די אנדערע הוספות. אהם, דער זאגט דאך, חלק וואלט געקומען די סטרוקטור.

קשיא: פארוואס לייגט מען צו אין שבת?

ס'איז אינטערעסאנט, ווייל אין חז"ל זעען מיר אונז אז שבת איז מען מקצר אין די נוסח התפילה, דאס הייסט לכל הפחות מיט שמונה עשרה. אקעי, דאס

מעולם ועד עולם. נאכדעם רעדט מען וועגן נצח, **"לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ"**. דער אייבערשטער האט די ממלכה, **"לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש"**, **"והעושר והכבוד מלפניך"**, אלע כוחות זענען אין די האנט פון אייבערשטער, דער אייבערשטער איז דער מושל, **"ואתה מושל בכל ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל"**.

דא שטייט צו טוהן, **"לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד"**. **"ועתה אלקינו מודים אנחנו לך ומהללים לשם תפארתך"**.

דיסקוסיע: פון וואנען קומט "ועתה אלקינו"?

Speaker 1

"ועתה אלקינו" איז א פסוק פון ערגעץ אנדערש, רייט? אה, "ועתה אלקינו"... ס'איז פון עזרא, האב איך געדענקט. יא?

Speaker 2

ניין, ביז נאכדעם "ומהללים לשם תפארתך" איז נאך פון דברי הימים.

Speaker 1

אה. די לעצטע שטיקל, **"וברוך שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה"** איז פון נחמיה. טאקע אינטערעסאנט, פארוואס ס'קומט נישט א טשעפער צו תהלות דוד? אפשר ווייל ער וויל ארויפברענגען די **"ומרומם על כל ברכה ותהלה"**, אז קען זיין די אלע זאכן וואס מ'האט געזאגט, דער אייבערשטער איז נאך גרעסער פון דעם, און דאס איז די ענד, און דאס איז נישט פון דוד אפילו.

Speaker 2

יא? אמת. אבער אונז זענען נאך מרחיב, אונז זאגן **"אתה הוא ה' האלקים אשר בחרת באברהם"**, דאס איז אויך פון נחמיה האב איך געדענקט. יא, יא. און די רמב"ם האט אביסל קורצער.

ברכת ישתבח — פופצן לשונות פון שבת

און די לעצטע ברכה איז **"ישתבח שמך לעד מלכנו המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ"**. ווייל פארדעם פאסט, די אלע תפילות וואס מ'האט יעצט געזאגט, רעכן דא אויס:

- איינס

- צוויי

- דריי

- פיר

- פינף

- זעקס

- זיבן

- אכט

- ניין

- צען

- עלף

- צוועלף

- דרייצן

- פערצן

- פופצן לשונות פון שבת

פון גדלות ה', שבת ה', מלכות ה', בעל הבית על העולם, נאכאמאל נצח, נצחיות, **"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"**, **"מלך גדול התשבחות"**, ער איז גרעסער אויף די תשבחות, יא? אזוי ווי **"ומרומם על כל ברכה ותהלה"**. קען זיין. קען זיין, דאס איז די פשט, ס'איז גרעסער פון די תשבחות.

אפילו מיין מויל וואלט געווען שירה כים, אן א שיעור ווערטער, און מיין לשון וואלט געווען ווי כוואליעס פון רינון, און אזוי ווייטער, די גאנצע רב רבביא, און אונזערע אויגן וואלטן געקענט זען אלעס און עס שיין ארויסברענגען אין לשון פיוטי, דאנקען אויף דעם, און אונזערע הענט וואלטן געווען וואס פרושות צו קענען שרייבן לאנגע שירים אדער וואס, א גליינא וואלט מען דארף מאכן אזוי ווי מ'דארפט. ס'איז אן אייער רבי דערשן, פאר מען דארף טאנצן, די אלע שורים מיט די תפארות דארף מען טאנצן, אזוי ווען א גליינע קאלע שורים דארפט טון מיט די הענט אין די פיס, דארף מען דארף זאגן די אלע שורים וואס איז נישט בקרד. ס'איז ווי מ'וואלט דארף געקענט.

מיט דעם אלעם האט מען עס נאך אלץ נישט געווען גענוג, אפילו נאר אויף אביסל, איינס פון א מינין און איינס פון א ביליאן האט אויסגעקומען לכאורה. פון אלע תודה וואס דער אייבערשטער האט געטון, סיי פאר די פאלק, פאר די גאנץ כלל ישראל, אנגעהויבן פון מצרים, וואס איז ארויסגענומען בית עבדים, און עס איז באפארעסט געווען אין די מדבר, און די מצל געווען פון אלע מלחמות, פון אלע חלומים, רבים ורימנים.

יא, יעדער מענטש וואס לעבט, האט ער געהאט זייער אסאך עדות וואס האבן דורכגעלעבט א געוואלד מיט ניסים צו קענען לעבן, און די ביסט דא נאך אזא איך האבן דורות. ווייל יעדער מענטש זאגט עדות אויף אזוי פיל יארן, אויף אזוי פיל אלפא אלפא פון חסדים פון דער אייבערשטער, און אונז גייען מיר עניוועי נישט קענען אויסרעכענען די גאנצע.

"אברים שחלקת בי"

סאו די ביסל וואס איך קען, די אברים שחלקת בי, וואס דו האסט צוטיילט אין אונז, אזויווי ר' יצחק האט געזאגט אז די גוף איז צוטיילט אין חלקים, אדער יא, לכאורה איז דאס די מיינונג. רוח ונשמה שנפחת באפי, וואס איך האב, דאס איז חיה, איך האב נישט די ידיעה אין די פשוטות פון נשמה, אבער חיה, רוח ונשמה, ועל כולם, און מיט דעם דאנק איך.

קען זיין אז די נשמה איז נישט מפולג, די נשמה איז דאס וואס מאכט דעם מענטש פאר איין זאך, די אברים איז יעדע זאך עקסטער. אקעי. און די אברים איז דאך אויך חלק רוח ונשמה, ס'איז דאך א חלק פון מיר.

אבער יודוך ויברכוך, על רוב, דא איז אביסל אנדערש אין די נוסח, על רוב נסי פלאיך, אויף אלע נסים. כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבוע, ער הייבט אן אזויווי ער האט געזאגט נשמת כל חי, אלע מענטשן דאנקען דיר, יעדע אויג קוקט ארויס צום אייבערשטן, יא, עין כל אליך ישברו. וכל ברך לך תכרע, וכל קומה לפניך תשתחוה, יעדער מענטש בייגט אראפ זיין קומה זיך צו בוקן, אלע הערצער האבן מורא פון אייבערשטן. והקרב והכליות, וואס חז"ל געבן זיי אן עצה, די כליות, יא, איך האב יעצט נאר איינס, דערפאר האב איך געזאגט נאר כליות, אבער מ'רעדט נישט פון כל לבבות, מ'רעדט נישט פון מיר, אלעס איז צוזאמען, נישט מעכב.

"כל עצמותי תאמרנה"

אזויווי ס'שטייט אין פסוק, "כל עצמותי", מיינע אלע ביינער, "תאמרנה", זאגן עדות, זאגן און רופן אויס. נישט דער מענטש זאגט, דא איז לכאורה די עצם א מענטש, די יצירה פון א יומען ביאנג וואס שרייט ארויס "ה' מי כמוך". אבער דא זאגט דער מענטש, איך זאג עס מיט אלע מיינע ביינער, "מציל עני מחזק ממנו", דער באשעפער וואס איז דיין אמת, ווי דו ראטעוועסט דעם עני מחזק ממנו, ועני ואביון מגדולו.

סיום נשמת — "רננו צדיקים"

ונאמר, און דא גייט מען זאגן נאך פסוקים, נאך א פסוק, "רננו צדיקים בה' לישירים נאזה תהלה". איך מיין אזוי, אונז זאגן אויך אזוי, רייט? אונז זענען מיר נאר מער מאריך שפעטער, אבער די ווארט איז אזוי פשוט, ער דערמאנט, איך טראכט יעצט, ער דערמאנט ווי אלע אברים זענען משבח, אדער מיט זייער מויל אדער מיט זייער פעולה, דאס איז אויף דעם פסוק "כל עצמותי תאמרנה". יעצט וויל ער זאגן ווי אלע מענטשן זענען משבח, סאו ער זאגט "רננו צדיקים", ווייל דעם האב איך דא יעצט גוט געמאכט, "בפי

איז ווייל מ'ויל נישט בעטן שאלת צרכים, און דא לייגט מען צו. ס'איז אינטערעסאנט.

א גוטע שאלה.

דיסקוסיע: פארוואס נשמת אין שבת?

Speaker 1

אקעי, נשמת, ווי איז דען שיך אנדערש אז שבת צופרי איז דא נשמת? און איך וועל דיר פרעגן פארוואס די... ס'איז זיכער אז... ס'איז ווי די גאנצע פאלק קומט, אט ליעסט אין שמונה עשרה זאל זיין קורץ, און דאס איז פאר די ערליכע אידן וואס קומען צופרי אין שול.

Speaker 2

ניין, אבער דו ביסט גערעכט, די עיקר קיצור פון שמונה עשרה איז נאר אז מ'זאל נישט בעטן שאלת צרכים, אז מ'זאל שוין אריינגיין אין די אלע צרכי הגוף, וואטעווער יו וואנט טו קאל איט, צרכים. אבער ס'איז זיכער א פעולה אין חז"ל. קריאת התורה ליינט מען שבת סאך לענגער, יא, מיט הפטורה, מיט מוסף. ס'איז נישט אז שבת איז אזוי קורצער די דאווענען ווי א גאנצע וואך.

Speaker 1

אפשר טראכט איך יא אז ס'איז דא אפשר א חילוק צווישן די אידן וועמען מ'האט קליינע עקספעקטישאנס, די אידן וואס קומען אריין אין שול לייגן תפילין, און די אידן וואס שטייען און זענען אין שיעורים און טוען די אלע שיינע זאכן.

Speaker 2

ניין, אבער איך וויל דיר זאגן א קליינע געדאנק, ווייל שמונה עשרה האט דער רמב"ם געזאגט אז ער האט געמאכט פאר די וואס האבן א לשון עלג. דער לשון עלג קען נישט זאגן די אלע זאכן בכלל. דער לשון עלג האט מען געמענעדזשט אז מ'זאל אים ראטעווען צו לייגן ברכות אין די קורצע וועג. דא רעדט מען פון א איד וואס דאווענט, וואס קען דאווענען.

Speaker 1

אקעי, מעיבי.

נשמת כל חי — דער נוסח פון רמב"ם

דער רמב"ם זאגט דאך, יא, ער זאגט דער רמב"ם, לאמיר לערנען די נוסח נשמת פון דער רמב"ם.

"נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלקינו, ורוח כל בשר תפאר ותרום זכרך מלכנו תמיד מן העולם ועד העולם." דאס הייסט יעדע נשמה פון יעדן מענטש אזוי ווי די חיות דאנקען דעם אייבערשטן, אזוי ווי אנדערע סארט ברואים פון שמי שמי קדם, אזוי ווי די בריות, אלע לעבעדיגע מענטשן, אלע לעבעדיגע באשעפענישן איז משבח דעם אייבערשטן.

מעולם ועד עולם, דער אייבערשטער איז נצח, און דער אייבערשטער איז יחיד, און ס'איז דא נאר איין אלוקים. ואלמלא מלך גואל ומושיע אין אלע שוועריקייטן, אלע עתות. און דא רעכנט מען אויס וואס דער אייבערשטער טוט פאר מענטשן, פודה ומציל אין זייערע שוועריקייטן, ער גיט פרנסה, ער דואגט פאר אלע בריות, פאר אלע מעשים. מלך מהולל בשבחות, איז א זאך וואס מ'האט שוין געזאגט אויך אין ברוך שאמר, וואס פירט די וועלט בחסד, ברואיו ברחמים, און אלמלא מליצים, ווען מענטשן ווערן קראנק אדער ווערן פארשלאפן אוועק צום אייבערשטן, און על כן אנחנו מודים.

"אילו פינו מלא שירה כים"

און וויאזוי מ'זאל נאר דאווענען דעם נוסח, האבן מיר שוין געהאט זייער ענליך צו דעם אין די ברכה ווען ס'קומט אסאך רעגן. זאגט מען, ווען ס'קומט א גרויסע שפע, אז מיר וואלטן געדארפט דאנקען דעם אייבערשטן אויך מיט א שפע דאנק. שבת פרי, די אידן איז מלא שירות ותשבחות, זאגט מען, מיר האבן נישט גענוג ווערטער.

איך מיין די גרא דארט, איך ווייס נישט, איך מיין אז די מקהלות רבבות זענען אליין די חסידים און די צדיקים און די קדושים און די ישרים. קען נישט זיין אז ס'איז דא צדיקים און ס'איז דא מקהלות. ניין, איך מיין אז די פשט איז די ישרים און צדיקים שטייען בתוך מקהלות, לאמיר זאגן אין בית המקדש, און זיי זאגן.

"בקרוב קדושים תתהלל" מיינט אזוי, די ישרים און צדיקים שטייען בקרב קדושים און זיי זענען מהלל. די קרב דא מיינט נישט די זעלבע ווי **"כל קרבי"**, וואס איז די לשון פון איברים. די קרב מיינט אז מ'שטייט צווישן די קדושים.

דאס איז שוין אז די ישרים און צדיקים, ס'איז די בעלי תפילה, די וואס ווייסן וויאזוי צו לעבן, זיי שטייען צווישן אלע אידן, במקהלות רבבות, וואס זענען מחויב צו לויבן און דאנקען, ווייל דאס איז א חוב פון יעדן. און זיי זענען מוציא די מקהלות רבבות בכה פון וואס כל היצורים.

דיגרעסיע — היסטארישע שאלה וועגן בעל תפילה

ס'איז זייער מעגליך אז נישט אלעמאל האט אויך די בעל תפילה געדארפט אזא לאנגע סארט תפילה ווי דעם. אין צייטן, איך ווייס נישט אויב ס'איז געווען אין היסטאריע וואו ס'איז נישט געווען די סדורים אזוי שטארק, איז זייער מעגליך געווען עפעס וואס איינער האט הויך געזאגט, יא? איך ווייס נישט.

שוין. על כל פנים, נוהגין נאך זאכן וואס מ'טוט שבת, לקרוא **"מזמור שיר ליום השבת"**, כל המזמור, פאר מ'הייבט אן די פסוקי דזמרה. און דאס טוט מען שבת און יום כיפור.

שאלה — פארוואס זאגט מען **"מזמור שיר ליום השבת"** אויף יום טוב?

ס'איז אינטערעסאנט, יום כיפור האט דינים ווי שבת, זאגט מען אויך **"מזמור שיר ליום השבת"**. אונז זאגן עס יעדן יום טוב, מיין איך, ווייל ס'קומט דאך אויך נישט אריין. וואס איז **"מזמור שיר ליום השבת"** אין יום טוב? יום טוב איז דאך נישט ממש שבת. פארוואס זאגט מען עס? איך ווייס טאקע יום כיפור, איך מיין, ס'שטייט אז ס'האט דינים ווי שבת, אבער דאס איז דאך **"מזמור שיר ליום השבת"**, וואס האט דאס מיט יום כיפור?

הלל הגדול און שיר המעלות

יש מקומות שנוהגים לקרות הלל הגדול. די גמרא רופט הלל הגדול, הלל המצרי ווערט אויפגערופן, יא? ניין, הלל המצרי איז פלעין הלל, פון ראש חודש. יא. הלל הגדול איז **"הודו לה"**. יא.

בשבתות איז קודם סוכה אזמרה, קודם סוכה אזמירות. אונז טוען דאס, אונז זאגן עס פאר ברוך שאמר, באט וואטעווער.

און ער זאגט, **"ויש מקומות שנוהגים לקרות שיר המעלות"**, אזוי ווי אונז פירן זיך טאקע נאך פאר די... הלל הגדול. אונז פירן זיך למשל שבת טוען מיר דאס נאך ברוך שאמר, הלל הגדול טוען מיר נאך פאר דעם. און אונז האבן נאך אריינגעלייגט די **"אדיר יקר"**, ווייל מיר האבן א זייער שיינע פיוט, אבער דאס איז אסאך שפעטער, יא, דאס איז פון חכמי אשכנז דאס. יא.

"יש מקומות... הכל כמנהגם", אלעס לויט די מנהג.

סיום

איז דאס איז מער ווייניגער די ערשטע פרק פון די... איך מיין, דער וואס האט געמאכט דא די סדר האט עס גערופן פרקים, די רמ"א האט נישט געשריבן קיין פרקים, נאר ווען ס'גייט זיך סטאטען דא.

אני האב פארגעסן צו רעדן וועגן די מייק, אויב איינער האלט אז ס'איז בעסער די סאונד היינט, זאל אונז זאגן, און די מאן אונז, דער וואס האט אונז ארויסגעהאלפן. יישר כח פאר אלע וואס העלפן, און פאר דער וואס האט אונז גענומען די נייע מייק סיסטעם, זאל אונז לאזן וויסן סיי וועלכע הערה אויף די טעכנישע, צו ס'איז נישט קלאר אדער סיי וואס, יישר כח.

ישרים איז ווי א פירוש אויף **"רננו צדיקים"**. אבער דא האבן מיר נאך א שטיקל אריכות, נאך די אומות העולם ווי גוים, דערפאר דער ענין פון צדיקים האבן מיר נאך א שיינע שטיקל, איין שטיקל שבת הנאה.

מנהגים פון שבת — הלכה ט'

"רננו צדיקים" — דער קשר פון די איברים צו די צדיקים

דאס איז אויף דעם פסוק **"כל עצמותי תאמרנה"**. יעצט וויל ער זאגן ווי אלע מענטשן זענען משבח. סאו ער זאגט **"תתרועענה צדיקים"**, פארדעם האב איך דיר יעצט גוט געמאכט. די פיר שורות איז אזוי ווי א פירוש אויף **"רננו צדיקים"**. שטימט?

אבער דא האבן מיר נאך א שטיקל אריכות נאך די **"אברים וגידים"**, פאר די **"רננו צדיקים"** האבן מיר נאך א שיינע שטיקל.

שטיקלעך וואס דער רמב"ם האט נישט געהאט

איין שטיקל **"שבת עניים"**. **"שבת עניים"** איז א שטיקל וואס דער רמב"ם ברענגט עס, איך האב געהערט פון א פלאץ, אבער אין זיין נוסח שטייט עס נישט. ס'איז אויך לכאורה א פירוש אויף דעם פסוק **"עני ומציל עני"**. זאגט ער, לכבוד דעם האט דער רמב"ם אויך נישט געהאט די **"המלך"** מיט די **"רוהב עצמות"**, די גאנצע שטיקל האט ער נישט געהאט. ווייל אסאך זאכן וואס אונז האבן, ס'איז דא די אריגינעלע סטרוקטור, און נאכדעם האט מען צוגעלייגט, פיוטים, מרחיב געווען.

סאו, **"שבת עניים"** איז א שטיקל וואס איז יא געווען בזמן הרמב"ם, שוין, דער רמב"ם האט עס נישט געברענגט דא, אבער ס'איז פשוט א פירוש אויף **"מציל עני מחזק ממנו"**.

נאכדעם, דעם **"יד מלך"** וואס אונז האבן איז נאך א גאנצע נייע שטיקל, וואס איך געדענק נישט פון וואו ס'קומט. ס'זעט אויס ממש ווי א פיוט. ס'זעט אויס זייער ענליך צו ביי יוצר אור איז דא די **"און רוח לך, יד מלך, ימין מלך"**. ס'זעט אויך אויס א שטיקל פירוש אויף די ערשטע ברכה פון שמונה עשרה, **"האל הגדול הגיבור והנורא"** וכו', ער איז מרחיב אביסל. ס'זעט אויס א שטיקל פיוט וואס איז געבויט אויף דעם אדער קאנעקטעד צו דעם, און אונז לייגן אריין דא יענעם פיוט. ס'איז דאך א שטיקל, וואס מיין איך?

דער קשר פון "רננו צדיקים" צו די פריערדיגע שטיקלעך

אבער **"רננו צדיקים"** לאזט זיך זאגן, קאנעקט זיך בעצם צו די פריערדיגע שטיקל, אז אלעס לויבט דעם אייבערשטן, און כללות'דיג אלע סארט צדיקים, אלע סארט יודן, יעדע סארט מענטש וכו'. יא, יצחק, רבקה, וועלן מיר דערמאנען.

די פיר שורות איז **"רננו צדיקים"**, **"פצחו ברך"**, **"ובשפת ישרים תתקדש"**. פשט איז, אויסערעכענען די גאנצע בריאה און אלע מענטשן, שוין מזרעה אחר מזרעה, די צדיקים, די אוהבי ה', יראי ה', קדושים, תלמידים, און אבער איז דא געווען א תלות במקבלים, וואס אנפאנג האט מען געוואלט קובע זיין אז ס'איז נאר פאר צדיקים. און מ'משבח דעם אייבערשטן'ס נאמען, ווייל דאס איז א חובה פון אלע יצורים, נישט נאר די צדיקים דוקא, להודות ולשבח, דאנקען דעם אייבערשטן.

און דא קומט מען שוין צוריק צו דעם אז מ'האלט אינמיטן די שירת דוד בן ישי, אז ס'איז אן ענד פון די ענין וואס הייבט זיך אן מיט תהילה לדוד, כמעט ווי ברוך שאמר, און מ'גייט צוריק צו **ישתבח שמך לעד מלכנו האל הגדול והקדוש**.

חידוש — ווער גיבט עס טאקע ארויס מיט דעת?

איך טראכט אז פשוט, אפשר האב איך עס שוין געזאגט דאס איינמאל, אז ס'שטייט די איברים זיי זענען משבח מיט דעם וואס זיי זענען, אבער ווער גיבט עס טאקע ארויס מיט זיין דעת אדער מיט זיין מויל? די צדיקים, די כלל ישראל, **"במקהלות רבבות"**.

